

PARTIJSKO-POLITICKI KURS

Političko-vaspitni rad u NOV i POJ bio je od izuzetnog značaja za naše borce i jedinice kao cjelinu. Njemu se poklanjala velika pažnja, Taj rad imao je različite forme, a najčešće se govorilo o ciljevima borbe, o bratstvu i jedinstvu, o budućem uređenju naše zemlje, o novoj narodnoj vlasti, NOO, o KPJ, SKOJ-u, AFŽ-u i si. Na časovima, u predahu između dvije akcije, priređivane su radio-vijesti i izvještaji o borbenim uspjesima naših jedinica, o borbama na Istočnom frontu i dr.

Političko-vaspitni rad dopunjavan je, kada su to prilike dozvoljavale, kulturno-prosvjetnim aktivnostima, opismenjavanjem nepismenih, davanjem priredbi sa programom, u kojem se najčešće nalazio i poznati »vra-bac« itd.

Odgovorni za političko-vaspitni i kulturno-prosvjetni rad u četama i bataljonima bili su politički komesari. Njihov je glavni zadatak bio pripremanje programa, plana rada, a potom sprovođenje toga plana.

Pored rada sa borcima, zadatak je bio kako političkih komesara, tako i partijske organizacije i SKOJ-a da na terenu razvija intenzivnu aktivnost na političkom prosvjećivanju naroda, a posebno omladine. Svuda gdje smo dolazili u naseljena mjesta, pa makar i na kraće vrijeme, preduzimane su mjere radi okupljanja naroda, održavani zborovi i konferencije na kojima je objašnjavana linija i ciljevi NOB, karakter naše narodne vojske, nove vlasti i si.

Da bi se političko-vaspitni i kulturno-prosvjetni rad obavljao što bolje, da bi bio sadržajan i teoretski na marksističkim osnovama izvođen, bilo je neophodno izvršiti određene pripreme sa rukovodećim kadrovima, prije svega sa političkim komesarima i njihovim zamjenicima. Te pripreme su se često odvijale preko savjetovanja, sastanaka na kojima se vodila rasprava o pojedinim temama i si.

Pored ovoga, postepeno se prelazilo na više oblike priprema političkih kadrova iz osnovnih jedinica — četa i bataljona, kako prema načinu organizovanja, tako i pre-

ma broju teoretskih i aktuelnih tema i vremenu trajanja tih priprema.

Jedan od takvih oblika priprema političko-partijskih kadrova bio je i kurs pri štabu 4. divizije koji je održan u Bugojnu (1. februar — 16. mart) 1945. godine.

Slušaoci (polaznici) ovog kursa bili su politički rukovodioci iz jedinica 4. divizije, među kojima jedan broj iz naše 8. brigade. Bili su to politički komesari četa i njihovi zamjenici, jedan broj političkih komesara bataljona i njihovih zamjenika, politički komesari i njihovi zamjenici iz prištapskih jedinica divizije, rukovodioci SKOJ-a iz četa i bataljona. Ukupno nas je bilo oko 50 sa poslugom i 2 nastavnika.

Kurs je počeo sa radom krajem januara, a završen je 16 marta 1945. godine. Znači da je trajao punih 45 dana ili nešto duže.

U vreme rada ovog kursa jedinice divizije u čijem se sastavu nalazila i brigada vodile su žestoke borbe oko Travnika, Viteza, Han-Kompanije i Zenice, a naš kurs je održavan na slobodnoj teritoriji i mogao je neometano da radi. Razumije se, bilo je opreznosti, naročito pri naletu neprijateljskih aviona kada je bio vedar dan ili zamračivanje prozora noću da se ne primjećuje svjetlo.

Evo imena jednog broja slušalaca našeg kursa: Đuro Balaban, Vujo Bajić, Milan Gvozdenović, Mitar Mandić, Đukan Matijević, Vlado Mihić Stevo Radaković, Stevo Trtica, Vladimir Uršulski, Božo Vignjević, Stevo Vujinović, Emina Kulenović i Rafija Bišćenić i dr. čija sam imena zaboravio. Kao što se vidi, na kursu su bile zastupljene i drugarice iz sastava naših jedinica. Od pomenutih drugova i drugarica među živima danas nema Milana Gvozdenovića, Mitra Mandića i Steve Radakovića. Polaznici kursa su bili pretežno mladi borci i rukovodioci.

Kurs su vodili, držali predavanja i seminare dva nastavnika — Milutin i Ante — prezimena im se ne sjećam. Dobro sam zapamtio da je Milutin bio čovjek srednjih godina, nosio je uniformu, ali bez činova, predavao je teže predmete, a Ante je bio relativno mlađi i imao je zadatak da, pored predavanja, obilazi grupe, da vodi razgovore u vidu seminara, što bi se danas moglo reći da je obavljao neku vrstu funkcije asistenta.

Pošlo mi je za rukom da sačuvam dio pribelježaka koje sam na kursu vodio, pa mi je olakšano da navedem neke predmete, odnosno teme: »Razvitak društva«, »Istorija radničkog pokreta i teorija partije«, »Fašizam i radnička klasa«, »Teorija revolucije« »Diktatura proletarijata«, »Nacionalno pitanje uopšte i nacionalno pitanje u Jugoslaviji«, »Seljačko pitanje uopšte i kod nas«, »Organizaciono pitanje partije«, »Strategija i taktika proletarijata«, »Oslobodilački ratovi, posebno naša narodnooslobodilačka borba«, »Ustav SSSR-a« i »Linija KPJ do rata i u NOB-u«.

Imali smo slijedeće pod teme: O SKOJ-u, o AFŽ-u, o NOO, o Vojsci i o materijalnom snabdjevanju, organizaciji Partije i SKOJ-a u vojsci u uslovima rata.

Prema nivou i broju tema ovo je bila, u stvari, škola za političke rukovodioce osnovnih jedinica naše divizije, odnosno za jedan dio tog kadra. Tu su se proučavali predmeti koji svojim sadržajem razrađuju osnovne postavke marksizma-lenjinizma u onim oblastima koje su imale veliki značaj za naš praktični rad i razumijevanje suštine naše narodnooslobodilačke borbe. Tu su bile i teme: Razvitak društva prema istorijskim etapama, o fašizmu i radničkom pokretu, o strategiji i taktici proletarijata, o nacionalnom pitanju, o diktaturi proletarijata, o NOB-i u Jugoslaviji, liniji naše Partije i dr.

Teme su od prve do posljednje razrađivale teoriju marksizma primijenjenu na različite uslove, na uslove Oktobra u Rusiji, na uslove pripreme, otpočinjanja i vođenja naše NOB-e.

Na ovom kursu smo radili po 15 i više časova dnevno samo da bismo što bolje savladali gradivo.

Pošto nismo imali literature, glavni metod našeg rada bio je: predavanje, postavljanje pitanja i njihova objašnjavanja prema tezama — jedna vrsta propitivanja koliko se naučilo.

Za većinu nas slušalaca to je bio prvi temeljitiji početak upoznavanja teorije marksizma uz njegovu praktičnu primjenu na naše uslove.

Može se bez pretjerivanja reći da smo za nepuna dva mjeseca, koliko je kurs trajao, postigli veoma solidno znanje, koje smo kasnije uspješno dopunjavali i prenosili na naše borbe.

DUKAN MATIJEVIĆ

NAPAD NA RUDNIK KAKANJ

Poslije pristizanja iz rejona Zenice u rejon s. Rašćevina — s. Dolovi nadomak Kaknja jedinice 1. bataljona 8. krajiške brigade, poslije kratke pripreme i izvršenog izviđanja neprijateljskih uporišta na pruzi Sarajevo — Zenica, dana 29. marta 1945. u 17,45 časova izvršile su frontalni napad na neprijateljske posade na pruzi između s. Rašćevina i s. Dolovi.

Bio sam tada komandir 2. čete 1. bataljona. Na osnovu dobijenog zadatka za vrijeme izviđanja izvršili smo juriš na kuću u kojoj je bila smještena posada od 20 neprijateljskih vojnika. Ovu kuću smo zauzeli bez otpora neprijatelja, koji je bio iznenađen i nije se uspio suprotstaviti jurišu čete, već je bez borbe odstupio ka lijevoj obali rijeke Bosne a potom uz obalu, koristeći vrbovo šiblje, odstupio u Kakanj. Poslije izbijanja na prugu, četa je po dijelovima nastavila nastupanje ka lijevoj obali rijeke Bosne, gdje se čamcima prebacila na njenu desnu obalu.

Ostali dijelovi 1. bataljona izvršili su napad na posadu neprijatelja u selu Rašćevini. Nakon izbijanja jedinica bataljona na prugu zadatak im je bio sličan zadatku 2. čete — da što prije izbije na lijevu obalu rijeke Bosne i da se potom po dijelovima prebace na njenu desnu obalu na mjestu gdje se prebacila i 2. četa. Poslije izvršenog prebacivanja preko rijeke bataljon je otpočeo sa pripremama za napad na rudnik i selo Kakanj. Napad je izvršen noću 30. marta 1945. u 05,30 časova.

Pionirska četa 8. brigade je u međuvremenu pokidala prugu u s. Dolovi i desno ispod sela Rašćevina i omogu-

čila bataljonu prelazak čamcima na desnu obalu rijeke i time izvršila svoj zadatak.

U borbama 29. marta na čišćenju pruge od neprijateljskih posada, neprijatelj je pretrpio gubitke od 9 mrtvih, 6 ranjenih i 13 zarobljenih. Zaplijenjeno je: 11 pušaka, 2 puškomitraljeza, 1 pištolj i čruga ratna oprema. Vlastitih gubitaka nije bilo.

Noću 29/30. i 30. marta 1945. godine 2. četa je posjela položaj za odbranu i obezbjeđivala pravac od Zenice i za sve ovo vrijeme nije imala dodira sa neprijateljem.

Tridesetog marta 1945. godine u 05,30 časova jedinice 1. bataljona bez 2. čete i 3. bataljon 8. brigade, izvršile su napad na neprijateljsko uporište u selu Kakanj i na uporišta oko rudnika Kakanj. Za izvršenje ovog zadatka 1. bataljon je bio ojačan jednom baterijom topova.

Borba je trajala sve do 31. marta 1945. godine do 03,00 časova. Do ovog vremena jedinice 1. i 3. bataljona uspjele su ovladati svim uporištima neprijatelja u Kaknju i oko rudnika sem uporišta na Bezimenom visu južno od groblja i kapele.

Pred mrak 30. marta 1945. godine dobio sam pismeno naređenje od štaba 1. bataljona da se sa 2. četom povučem u željezničku stanicu Kakanj gdje ću dobiti novi zadatak. Poslije dolaska u naznačenu željezničku stanicu dobio sam zadatak da sa svojom četom smijenim 1. i 3. četnu koje su držale položaj oko neprijateljskog uporišta na Bezimenom visu južno od Groblja i Kapele i na k. 532.

U toku izviđanja 31. marta 1945. komandant 1. bataljona Spase Đukić mi je saopštio da je od štaba 8. brigade dobio zadatak da 1. bataljon odmah napadne neprijatelja u uporištu Bezimeni vis — Groblje i Kapela. Zatim je dodao da je 2. četa najodmornija, jer u posljednja dva dana nije imala dodira sa neprijateljem niti gubitaka u ljudstvu, te da odmah izvršim napad na ovo uporište i likvidiram neprijatelja. Potom me je upoznao da će četnu u napadu podržavati minobacačka četa bataljona. Ona će tući po rovovima i svojom vatrom porušiti žičane prepreke. Minobacačkom četom će, kako mi je rekao, komandovati lično komandant 8. brigade Sajo Grbić.

Pošto se radilo o vrlo žilavom neprijatelju na dobro utvrđenom i fortifikacijski uređenom položaju, sa postav-

ljenim žičanim preprekama ispred prednjeg kraja uporišta reagovao sam na to komandantovo naređenje i rekao da je besmisleno ovo uporište napadati danju, već da bi trebalo sačekati noć i noću ga napasti. Predočio sam mu da će, ako napadnemo danju, četa pretrpjeti velike gubitke.

Na ovu moju primjedbu komandant mi je rekao da ako se radi o bezbednom prolazu preko željeznog mosta na rijeci Bosni jedinica 4. divizije i njihov prolaz prema Varešu i Sarajevu radi blagovremenog pristizanja i učešća u sarajevskoj operaciji, onda se ne postavlja pitanje žrtava. Dodao je da odmah pristupim izvršenju dobivenog zadatka.

Na moje pitanje da li se raspoláže podacima o jačini neprijatelja u uporištu komandant mi je rekao da u uporištu ima svega 27 neprijateljskih vojnika. Ovo me je navelo da predložim da od 30 najboljih boraca i rukovodilaca formiram tri bombaške grupe, a da na čelu svake grupe bude po jedan član komande čete. Komandant bataljona je prihvatio prijedlog. Formirao sam tri grupe od po 10 boraca i starješina, snabdio ih sa dosta bombi. Zatim sam zadatak saopštio i zamjeniku komandira Dušanu Bokiću i zamjeniku politkomesara čete Jovančiću Kovačeviću. Rekao sam im da pretpostavljam da će najteže biti lijevokrilnoj grupi i da ću ja biti sa njom. Predložio sam da desnokrilnu grupu vodi Dušan Bokić, a da grupu u centru vodi zamjenik komesara Jovančić Kovačević.

Prilikom podilaženja ka jurišnom položaju savladali smo i pregazili rječicu Zgošču. Za to vrijeme je dejstvovala minobacačka četa bataljona. Kada smo izišli na jurišni položaj, ispred moje grupe nije bila porušena žičana prepreka. Prilikom pokušaja da napravim prolaze neprijatelj je iz rovova isturio bijeli barjačić, što je trebalo da znači da hoće da se preda. Posumnjao sam u iskrenost neprijatelja i poslao kurira u štab bataljona i izvjestio ih o situaciji i tražio da mi pošalju jednog civila iz Radničke kolonije koji zna njemački jezik. Kada je civil došao, poslao sam ga pred naprijateljski rov, gdje je bio istaknut bijeli barjačić, da prenese starješini uporišta da ih mi, ako se ne predaju žroz pet minuta, napadamo. Zatim da im kaže da su odsječeni i od Sarajeva i od Zenice i ako

misle na proboj, da se probiti ne mogu, već da će svi izginuti bez potrebe.

Civil je otišao do rova, nekoliko minuta razgovarao, zatim se vratio sa porukom njemačkog kapetana koji je komandovao uporištem da od predaje nema ni govora, da su oni odlučili da se bore do posljednjeg i poslao pogrđnu poruku meni koji mu predlažem predaju. Izvjestio sam štab bataljona o ovome. Štab je poslao kurira sa narednjem da izvršimo juriš na uporište.

Prvi juriš je izvršen negdje oko 9.00 časova. Desno-krilna grupa je uspjela ovladati prvom linijom rovova, grupa koja je napadala u centru u prvom jurišu postigla je samo djelimičan uspjeh, dok je grupa kojom sam ja rukovodio na lijevom krilu u prvom pokušaju juriša bila dočekana ubitačnom vatrom sa odstojanja oko 100 metara i od prvog neprijateljskog plotuna bila pokošena. Borci u ovoj grupi ili su izginuli, ili bili teško ranjeni osim mene i jednog borca zamjenika puškomitraljesca.

U ovakvoj situaciji prebacio sam se do grupe koja je napadala na centru i šapatom saopštio pomoćniku komesara čete Jovančiću Kovačeviću šta se desilo sa mojom grupom i upozorio ga da nikome ne govori ništa o ovome kako ne bi izazvali paniku kod ove dvije grupe, već da nastavi sa borbom kako bismo sa ove dvije grupe ovladali uporištem.

Dok sam upoznao Jovančića Kovačevića sa situacijom i davao mu zadatke šta dalje da radi, preko veze sa desnog krila javljeno je da komandira 2. čete traži komandant 3. bataljona Osman Džafić. To me je iznenadilo, jer prilikom prijema zadatka za ovaj napad komandant bataljona mi je rekao da na ovo uporište napada samo 2. četa, a i da će minobacačka četa podržavati napad. Prebacio sam se ka desnokrilnoj bombaškoj grupi i tamo našao komandanta 3. bataljona.

Pitao sam komandanta 3. bataljona, od kuda on tu na položaju. Odgovorio je da je on bez ičijeg naređenja došao i doveo jednu svoju četvu u borbu da mi pomogne u likvidaciji ovog neprijatelja. Pokazao mi je rukom od kuda njegova četa dolazi. Četa je bila u streljačkom stroju i podilazila je iz suprotnog pravca.

Osman me je pitao da li imam dosta bombi. Odgovorio sam mu potvrdno. On je tada prišao jednom borcu u rovu i sa opasača mu uzeo dvije bombe i pošao rovom do najisturenijih boraca. Čudio sam se zašto to čini. Odgovorio je da ide i on da pokuša baciti bombe. Sprečavao sam ga. Ipak je otišao. Bacio je te dvije bombe i vratio se. Potom mi je predložio da se ja rokiram s njim na spoj moje i njegove čete radi dogovora i sadejstva, što sam i učinio. Našli smo se na desnom krilu moje čete i, lijevom krilu njegove čete koja je vršila podilaženje. U tom momentu još njegova četa nije bila podišla na jurišni položaj.

Zauzeli smo položaj za gađanje u jednoj udolini iz koje se moglo gađati samo iz klečećeg stava. Osjetio sam da baš u pravcu nas dejstvuje jedan neprijateljski puškomitraljez-šarac. Rekao sam Osmanu da ga drži na nišanu. Čekao sam da se neprijateljski nišandžija puškomitraljeza pomoli. Zanešen time nisam mogao pratiti šta desno od mene radi komandant 3. bataljona. Pri narednom pokušaju da nas uzme na nišan pustio sam rafal iz šmajsera i pogodio nišandžiju. Potom je puškomitraljez uzeo njegov pomoćnik i pri prvom pokušaju i njega sam pogodio. Treći vojnik napustio je puškomitraljez i pobjegao rovom. Tako je puškomitraljez ostao na grudobranu rova bez posluge. Dao sam zadatak jednom desetaru da otpuže do rova i donese puškomitraljez. Kolebao se, ali kada sam mu garantovao da kod puškomitraljeza nema nikoga, otišao je, puzeći, i donio napušteni puškomitraljez.

Dok sam gađao prema posluzi puškomitraljeza, komandanta 3. bataljona nije više bilo na mjestu gdje je zauzeo položaj za gađanje iz klečećeg stava. Tek kada je uništena ova posluga puškomitraljeza, objavio mi se iza leđa komesar 3. bataljona Dušan Karan i pitao: »Beronja, ko ti je ovo poginuo?« i rukom pokazao prema glogovoj živici iznad puta. Kada sam pogledao, prepoznao sam komandanta Osmana Džafića.

Tako je poginuo ovaj hrabri i neustrašivi komandant 3. bataljona 8. brigade, koji je na mene i na ostale borce i rukovodioce 2. čete ostavio nezaboravni utisak. Poginuo je hrabro prije nego što je njegova četa izišla na jurišni položaj.

Pojavom čete 3. bataljona iz suprotnog pravca neprijatelj je bio prisiljen da dobar dio usmjeri prema ovoj četi, pa je na pravcu napada 2. čete neprijatelj počeo da se povlači iz prvih rovova u sklonište koje je izgradio na sredini uporišta. Sklonište je bilo veličine 10 x 10 metara, pokriveno oblicama drveta preko kojih je bio debeo sloj zemlje. Pošto se nije moglo prići i sa uspjehom baciti bombe u ovo sklonište, tražio sam od štaba bataljona da mi pošalju »džumbul«. Poslali su ga, ali je nišandžija pri ispaljivanju prve granate bio ranjen i tako smo ostali bez nišandžije. Potom je zamjenik komandira čete Dušan Bokić uzeo »džumbul« stavió granatu, nanišanio i sa uspjehom pogodio kroz krov skloništa. Poslije ovog pogotka u skloništu je nastala panika, a zatim su neprijateljski vojnici počeli iskakati kroz izlaz koji je postojao na suprotnoj strani skloništa. Dio 2. čete, koji nije bio angažovan u ovoj borbi, sačekivao je neprijateljske vojnike i razoružavao ih.

Koliko je neprijatelj bio žilav i riješen da se bori do posljednjeg vojnika, govori i ovaj podatak. Nekoliko puta u toku borbe vršili su protivjuriš i probali da probiju prema uporištu kod rudničke jame »Orasi«. Pošto je bio prisiljen na predaju, posljednji neprijateljski vojnik, kada je izašao iz skloništa, nosio je u ruci puškomitraljez »šarac«. Lijevo od sebe ugledao je vodnika Jovu Zorića gdje stoji na rovu, brzo je digao puškomitraljez u pravcu njega, pustio rafal i teško ga ranio kroz obraz i levu plećku, pa tek tada bacio puškomitraljez i digao ruke u znak predaje. Pozvao sam četnu bolničarku Nadu Pavlović, koja je previla ranjenike, a zatim smo ga odnijeli u bataljonsko previjalište. Rana je bila dosta teška, ali ju je prebolio.

U uporište je stigao i komandant brigade Sajo Grbić i interesovao se kakva je situacija i da li je uporište likvidirano. Rekao sam mu da se veliki broj neprijateljskih vojnika predao, ali da ih u skloništu još ima i da na moj poziv iziđu nisu izišli. Htio je da uđe u sklonište, ali sam ga upozorio da to ne čini. Predložio sam da bacimo bombu u sklonište, što je komandant brigade odobrio. Aktivirao sam dvije ručne bombe i bacio na sklonište. Tek tada je konačno uporište bilo osvojeno i neprijatelj likvidiran.

Upoznao sam komandanta Saju Grbica o broju žrtava koje je 2. četa imala u ovoj borbi. Zatim sam mu ispričao kako je posljednji neprijateljski vojnik prije dizanja ruku za predaju otvorio vatru i teško ranio vodnika Jovu Zorića.

U stroju je bilo 47 zarobljenih neprijateljskih vojnika, a poginulo je 34. Znači, ovo uporište je branilo preko osamdeset neprijateljskih vojnika. Kada sam primao zadatak od komandanta bataljona on mi je rekao da uporište brani svega 27 neprijateljskih vojnika. Kako se vidi, podaci o neprijatelju bili su netačni i to je koštalo 2. četugu ogromnih gubitaka. Ovo uporište su branili Nijemci sa jednim manjim brojem ustaša pod komandom njemačkog kapetana koji je bio starješina uporišta i koji je poginuo u borbi.

Da smo uspjeli zauzeti ovo neprijateljsko uporište sa ovako malim brojem naših snaga odlučujuće je bilo to što je ono bilo odsječeno i od Sarajeva i od Zenice. Neprijatelj je istrošio sve svoje rezerve u hrani i municiji, dok su jurišne grupe iz 2. čete imale dovoljno i municije i ručnih bombi. Znatno nam je pomogla i četa iz 3. bataljona, koja je svojom pojavom uz jugozapadne padine Bezimenog čuvika na sebe privukla znatan dio vatre neprijatelja i omogućila bombaškim grupama 2. čete veći pritisak u potiskivanju neprijatelja iz rovova prema skloništu.

U ovoj akciji 2. četa 1. bataljona imala je: 7 poginulih i 9 ranjenih boraca i rukovodilaca. Među poginulim su: desetar i puškomitraljezac Rasim Redžić iz Bosanske Krupe, Ilija Marić od Bosanskog Grahova, Bogdan Davidović iz Budimlić Japre, Jovo Petrović iz s. Nagrade kod Zenice i drugi, čijih se imena više ne sjećam.

Poslije likvidiranja ovog uporišta na Bezimenom visu južno od Groblja i Kapele, a zapadno od Radničke kolonije rudnika Kakanj, komandant brigade Sajo Grbić naredio je komandantu Spasi Đukiću da 2. četa odmah produži napad na posljednje neprijateljsko uporište kod rudničke jame »Orasi«. Komandant bataljona je na to odgovorio da je ova četa nesposobna za borbu, jer je u ovoj akciji pretrpjela velike gubitke. Predložio je da za izvršenje tog zadatka angažuje neku od drugih četa 1. bataljona, što je komandant brigade usvojio. Određen je jedan

vod iz 1. čete 1. bataljona, koji je sa jednom četom iz 6. brigade i uz podršku flakova (zaplijenjeni u borbi za Kakanj) izvršio napad na ovo uporište (branilo ga je 36 neprijateljskih vojnika). Nakon likvidiranja ovog uporišta ovi neprijateljski vojnici postali su zarobljenici čete iz 6. brigade.

Likvidiranjem ovog posljednjeg neprijateljskog uporišta Kakanj je bio konačno oslobođen, te su jedinice 4. divizije sada mogle nesmetano prelaziti željezni most preko rijeke Bosne u Kaknju i produžiti marš prema Varešu i Sarajevu radi učestvovanja u napadu i oslobođenju ovih gradova.

U ovoj akciji 2. četa 1. bataljona je zaplijenila kompletno naoružanje i ostalu ratnu opremu 81 neprijateljskog vojnika koji su branili ovo uporište. Pored toga, zaplijenjeno je 7,150.000 kruna, 1 njemačka ratna zastava, 3 konja, kao i ostala ratna oprema.

STOJAN BERONJA

NAPAD NA RUDNIK BREZU

Krajem decembra mjeseca 1944. godine, 3. bataljon 8. krajiške brigade je dobio novi borbeni zadatak, da izvrši forsiranje rijeke Bosne u rejonu željezničke stanice Nemila i da sa dva bataljona Operativne grupe 4. krajiške divizije djeluje na sektoru: Zenica, Kakanj, Visoko, Breza, Vareš.

Forsiranje rijeke Bosne 3. bataljon je izvršio u trećem pokušaju 28. decembra 1944. godine i pod borbom produžio do Kraljeve Sutješke gdje se odmarao uz borbeno obezbjeđenje.

Bataljon je zatim vodio borbu 1. januara 1945. godine, za oslobođenje rudnika Vareš. Borba je trajala više od 8 časova. U njoj se posebno istakla 2. četa.

Ova četa je vodila uspješne borbe za oslobođenje sela Gračanice kod Zenice, januara 1945. godine. Tom prili-

kom je poginuo zamjenik komandira čete Dušan Bogunović.

Druga četa poslije toga učestvovala je u napadu na jako utvrđeno uporište Vranduk kod Zenice. Tom prilikom je četa uspjela da nanese neprijatelju ozbiljne gubitke i da zarobi jedan broj neprijateljskih vojnika, naoružanja, municije i druge opreme.

Kada nam je u jednoj akciji poginuo pomoćnik komesara 1. čete Đuro Bursać, skrenuli smo pažnju pomoćnicima komesara čete da se više čuvaju u akcijama i borbama jer nam je kadar u to vrijeme bio neophodno potreban, obzirom na činjenicu da je do tada već jednom bio ranjen Drago Majstorović, pomoćnik komesara 3. čete 3. bataljona.

Stab 3. bataljona je 13 februara odlučio da izvrši napad na Brezu, sa ciljem da se onesposobi rudnik za dalju upotrebu i eksploataciju od strane dkupatora. Komandama četa je naređeno da izvrše detaljne pripreme za (napad i da u tom smislu pripreme borbe, posebno članove KPJ i SKOJ-a. U tom smislu su održane četne konferencije i sastanci čelija KPJ i aktiva SKOJ-a.

Na dan 14. februara 1945. godine, svi komandiri odjeljenja, komandiri vodova i komande četa su bili na izviđanju kojom prilikom su svi upoznati sa konkretnim zadacima.

Prva i 2. četa 3. bataljona i dva voda 3. čete 3. bataljona su otpočele napad na Brezu 15. februara 1945. godine, u 23.30 časova, a u rezervi je ostavljen 3. vod 3. čete.

U roku od oko 5 časova vrlo žestoke borbe, neprijateljsko uporište je savladano, zarobljeno je oko 20 Nijemaca, oko 50 domobrana i oko 50 milicionara. Poginulo je oko 50 neprijateljskih vojnika. Zaplijenjeno je dosta opreme, naoružanja i hrane, a rudnik Breza je onesposobljen za dalju upotrebu.

U ovoj borbi je poginuo Sreto Vida Radošević, koji se nalazio u stroju 8. krajiške brigade od njenog formiranja kao omladinski rukovodilac.

LUKA GRBIC

SNABDIJEVANJE BRIGADE

oktobar 1944 — mart 1945.

Osma krajiška brigada zatvarala je pravce koji iz doline Bosne vode ka Travniku. Njeni položaji protezali su se duž lijeve obale rijeke Lašve, kod Han Kompanije i dalje prema Zenici. Desno su se nalazile jedinice 9. krajiške brigade 10. divizije, lijevo jedinice 11. brigade, a dalje ka Zenici jedinice 6. brigade 4. krajiške divizije.

Pozadinske jedinice i ustanove 4. krajiške divizije bile su raspoređene u Travniku. Intendantura 8. brigade nalazila se u selu Jardol. Intendantura divizije snabdijevala je jedinice 8. brigade osnovnim skladišnim artiklima i hljebom. Ostale artikle: meso, povrće, varivo, sijeno i zob obezbjeđivala je intendantura brigade iz mjesnih sredstava u rejonima razmještaja jedinica. Mjesna sredstva prikupljana su preko narodnooslobodilačkih odbora i nabavnih ekipa na dobrovoljnoj bazi.

Bataljoni i ostale jedinice skoro su uvijek imali dva dnevna obroka ljudske hrane. Dotur ljudske i stočne hrane bio je otežan, jer su jedinice 8. brigade imale česte pokrete, pretežno preko teritorije na kojoj se nisu uvijek mogle obezbijediti dovoljnim količinama hrane. Transport namirnica, naročito na besputnim terenima, predstavljao je znatan problem, pa je kolski transport često prebacivan u tovarni.

Zbog ostalih napada naših snaga na komunikaciju Sarajevo — Busovača — Zenica neprijatelj je skoncetrisao jake snage i uputio ih ka Han Kompaniji, selu Vitezu i dalje ka Travniku da bi odbacio jedinice 4. divizije od komunikacije. Drugi dio neprijateljskih snaga upućen je od Zenice ka selu Han Biloj, a skijaške grupe uputile su se preko planine Vlašića ka Travniku.

Pod velikim pritiskom neprijatelja dio 8. brigade odstupio je od Travnika ka selu Turbetu, odakle se prebacio na desnu obalu rijeke Lašve. Drugi dio jedinica 8. brigade prešao je rijeku Lašvu ikod sela Viteza i povukao se ka selu Rankoviću (Novi Travnik) i dalje prema selu Pećine.

Pozadinske jedinice i ustanove 4. krajiške divizije povukle su se ka selu Turbe i dalje ka Donjem Vakufu.

Intendantura 8. brigade odstupila je sa svojim jedinicama i ustanovama ka selu Turbe i razmjestila se u selo Goleš.

Usljed naglog odstupanja jedinica 8. brigade poremećeno je redovno snabdijevanje ovih jedinica koje su odstupale ka selu Rankovićima i Pećine, jer bataljonske intendature nisu uspjele da pokrenu svoje rezerve.

Da bi se riješilo snabdijevanje odsječenih jedinica, u štabu 8. brigade sazvan je sastanak kome je prisustvovao i brigadni intendant. Preko uspostavljene veze sa odsječenim jedinicama saznalo se da su ove ostale bez hrane, pa im je trebalo pružiti pomoć u toku noći najdalje do 4 sata ujutro. Rješenje ovog zadatka zavisilo je od sposobnosti i umještosti intendanta brigade.

Da bi se organizacija prebacivanja hrane što bolje obezbijedila, ovom sastanku prisustvovao je i jedan član narodnooslobodilačkog odbora, kao predstavnik narodne vlasti, koji je preuzeo zadatak da prikupi ljude i stoku radi prebacivanja hrane odsječenim jedinicama. Brojni civili-dobrovoljci uložili su maksimum truda u ovom poslu.

Istog dana, tačno u 17,00 časova, krenula je kolona od 80 ljudi i žena, a svako od njih je nosio tovar od 30 kilograma, dok je svaki od 40 konja — koliko ih je bilo u tovarnom transportu — nosio po 60 kilograma. Toga dana je, znači, prebačeno ukupno 4.800 kilograma ljudske i stočne zrnaste hrane, što je bilo dovoljno za jedan dnevni obrok.

Za kolonom su išli linijaši-vezisti i odmah uspostavili vezu sa štabom brigade, jer je komandant tražio da se poslije dolaska u selo Pećine odmah žičanom vezom izvijesti intendantura brigade da li je kolona sa ljudstvom, stokom i hranom stigla u punom sastavu.

U brigadi se te večeri nije spavalo. Borci su cijelu noć presjedili uz poljski telefon u očekivanju vijesti: u pitanju su bili borci bez hrane, a i ljudi i stoka koje je trebalo prebaciti kroz snježne namete preko surove planine Komara i vrha Velika kosa.

Nešto poslije 03,00 časa ujutro intendant brigade obaviješten je da je kolona sa ljudstvom stigla u selo Pećine u punom sastavu.

OMER DELIC

SLUŽBA OZN-e JE OTKRILA

Sa položaja Zenica — Lašva brigada je krajem marta 1945. godine krenula u pravcu Sarajeva. U toku marša prema Sarajevu forsirala je rijeku Bosnu, likvidirala nekoliko manjih i većih neprijateljskih uporišta, među kojima i rudnik Kakanj. Kakanj je bio jače neprijateljsko uporište, kojeg su branili Nijemci, ustaše i domobrani, dobro naoružani kako lakim tako i teškim naoružanjem. Dobro je bio utvrđen bunkerima i branjen flakovima i drugim teškim naoružanjem.

Oslobođenjem jednog dijela grada na desnoj obali Bosne štab brigade dolazi u taj dio i rukovodi daljom operacijom za konačno njegovo oslobođenje. Radi obavljanja poslova štab brigade se smiješta u poveću kuću. Pitali smo gazdaricu koga ima u kući. Odgovorila je da ima samo tri člana. U onoj žurbi nismo više ništa ni pitali. Pregledali smo sve ostale prostorije kako u prizemlju tako i na spratu. U sobama je bilo kreveta, stolova i fotelja. Primijetili smo da su kreveti bili topli i nenormalan raspored ostalih stvari u sobama. O ovome sam odmah obavijestio komandanta i komesara brigade Saju Grbica i Slavka Havića, ali oni nisu na to obraćah pažnju. Ostali dio štaba se smjestio u susjednu zgradu.

Ujutro sam stajao pred zgradom. Preko puta nje je bila omanja kuća, na čijem prozoru je stajala starija žena. Pozvala me je da dođem. Poslije kratkog razgovora i upoznavanja starica mi je ispričala da su u tu kuću stalno dolazili Nijemci i ustaše, da je gazda te kuće zamjenik direktora rudnika Kakanj. Pri povlačenju Nijemaca i ustaša iz tog dijela grada, a to je bilo pred veče kada smo i mi došli, vidjela je da je ostao u kući gazda i nekoliko Nijemaca i ustaša. Vidjela je da je jedan ustaša, njihov rođak, pred sam naš dolazak uskočio kroz prozor u kuću. Upoznala me je da ispod jednog dijela kuće, tj. u predsoblju, postoji podrum, da je ulaz u njega neprimjetan iz predsoblja jer je prekriven tepihom. Upoznala me je ko su stanari u drugoj zgradi gdje je smješten drugi dio štaba, da su i tamo stalno dolazili Nijemci i ustaše.

Kada mi je starica to ispričala, odmah sam o ovome upoznao štab brigade, tražio pojačanje obezbjeđenja, tako da se obezbijede svi izlazi iz zgrade i dvorišta. Kada je sve izvršeno, prišlo se pretresu.

Pitali smo gazdaricu koga još ima u kući. Odgovorila je da nema nikoga, a da je gazda u rudniku. Prilikom pretresa u gazdaričinoj sobi iza bračnih kreveta pronašli smo jednog ustašu, to je onaj ustaša koji je prije našeg dolaska uskočio kroz prozor u sobu. Na pitanje da li ima podrum ili drugih ostava odgovorila je da nema. Počeli smo dizati tepih u sobi i predsoblju i kada smo ugledah otvor za ulaz u podrum, gazdarica je odgovorila da je to ostava u vidu trapa. Na pitanje da li možemo baciti bombu unutra, zastala je i priznala ko je sve unutra: njen muž, dva njemačka oficira i jedan ustaša. Pozvani su da se predaju i da bez oružja izađu iz podruma, jer u protivnom bacićemo bombu unutra, a i da je gazdina porodica u opasnosti ako bila šta pokušaju. Gazda je odgovorio da odmah izlaze. Tako su jedan po jedan izašli iz podruma. Kada sam sa dva vojnika sišao u podrum, pronašli smo dva pištolja i jedan automat. Podrum je bio pun životnih namirnica, cigareta i raznog pića.

U zgradi gdje je bio smješten drugi dio štaba bila su dva brata šnajdera. Priznali su da su kod njih dolazile ustaše radi prepravke odijela. Kod njih je pronađeno nekoliko pari ustaških odijela, navodno kako su izjavili da su to ostala odijela koja su ustaše donijele na prepravku. Pronađene su i dvije puške, koliko se sjećam na kundačku jedne puške bilo je urezano slovo — U —. Posumnjali smo, a što oni nisu priznali, da su to odijela i puške ustaša kojima su oni dali civilna odijela i tako ih spasili i omogućili da pobjegnu. Nakon zauzimanja rudnika Kakanj brigada je nastavila put ka Sarajevu, a njih je stigla zaslužena kazna.

Tako je služba uz pomoć građana otkrila skrivenog neprijatelja u kući gdje je bio smješten štab brigade, a koji je htio izbjeći zasluženu kaznu.

FRANJO JELIC

SNALAZLJIVOST MINOBACAČLIJA

Na Novu 1945. borbena grupa 4. krajiške divizije (po 1 bataljon iz 6, 8. i 11. brigade) oslobodila je Vareš. Iz Vareša smo se vratili prema Zenici u selo Ahmići, gdje smo logorovali i svako veče išli u akcije. Kao prateće minobacačko odjeljenje uvijek smo pridavani četi koja ide u akciju tako da smo ostali bez minobacačke municije. Krajem februara 1945. vršene su pripreme za jednu veću akciju. Komandant bataljona Osman Džatić dao je zadatak za pokret. Maršovali smo prema Gornjim Vracama na pruzi Zenica — Vranduk. Uveče bataljon je napao željezničku stanicu Gornje Vrace. Svi smo se iznenadili jakom otporu neprijatelja. Zarobljavanjem prvih njemačkih vojnika saznali smo da je u blizini zanoćila veća grupa njemačkih vojnika koja se povlačila dolinom rijeke Bosne. Prišao mi je komandant bataljona i zapitao koliko imam mina. Odgovorio sam mu šapatom da imam svega tri mine. Naredio mi je da idem u 2. četu koja je vodila najžešću borbu. Došao sam u streljački stroj 2. čete i javio se vodniku voda Marku Rodiću. Upoznao sam ga da imam samo tri mine i da ću tući iz streljačkog stroja, a tako ću glasno vikati da i Nijemci čuju kada budem komandovao: »*Po* 30 mina brza paljba«.

Dogovorio sam se sa Markom — kada izbacim sve tri mine da vod izvrši juriš. On je prihvatio predlog i saopštio komandiru čete naš plan. Četa je brzo pripremljena i komandir je izdao naređenje za juriš. Ispalio sam prvu minu koja je pala na cilj. Čuli smo jauke neprijateljskih vojnika.

Ispalio sam drugu minu desno, treću lijevo, četa je izvršila juriš i protjerah smo neprijatelja preko rijeke Bosne u Zenicu.

Oslobodena su Gornja Vraća, zaplijenjena velika količina ratnog materijala, između ostalog jedan top i zaprega. Sa svojim odjeljenjem tražio sam minobacačku municiju. Pronašao sam skladište municije i obavijestio komandanta bataljona. On je izdao naređenje komandirima četa da se sva municija izvuče. Minobacačlije su iznosile sanduke sa minama. Otvarao sam sanduk po sanduk i kontrolisao da li su mine sa ili bez upaljača.

Vidjevši da su bez upaljača, tražili smo gdje su. Ubrzo smo ih pronašli zajedno sa dopunskim punjenjem.

Imali smo minobacač engleske proizvodnje, a mine su bile italijanske. Sta više, mine su bile velike, pa nije odgovarala igla engleskog minobacača. Razmišljali smo šta da radimo. Odlučili smo da rezervnu iglu engleske proizvodnje prilagodimo italijanskim minama.

Poslije upornog rada uspjeli smo da iglu prilagodimo italijanskim minama. Zamolio sam komandanta bataljona da prisustvuje probi minobacača sa novoobrađenom iglom.

Bio sam veoma uzbuđen. Mislio sam da li ću uspjeti u poduhvatu. Odredio sam cilj sa zebnjom. Ubacio sam minu u cijev u kojoj je, na moju veliku radost, uspješno izvršeno opaljenje. Da bismo bili sigurni, ubacio sam još tri mine koje su opaljivale bez greške. Poslije toga skinuo sam zadnjak cijevi i prekontrolisao ispravnost dejstovanja. Bilo je sve u redu. Sa ovim minobacačem i minama zaplijenjenim u Gornjim Vracima završili smo rat za konačno oslobođenje zemlje 13. maja 1945. godine u Sloveniji.

DUŠAN KANTAR

GRUPA BATALJONA ČETVORTE DIVIZIJE U BORBAMA NA PROSTORIJI KAKANJ — VARES — BREZA — VISOKO

Krajem 1944. godine njemačke, ustaške, domobranske, kao i neke četničke i jedinice milicije, zajedno sa jedinicama Ruskog zaštitnog korpusa, obezbjeđivale su komunikaciju: Sarajevo — Zenica — Bosanski Brod, koju su naše snage stalno napadale, naročito poshje oslobođenja Travnik 22. oktobra 1944. godine. Ova glavna saobraćajnica u Bosni u to vrijeme je imala i operativno-strategijski značaj za njemačko vojno komandovanje uslijed njenog korišćenja za izvlačenje jedinica Grupe armija »E« iz Grčke, preko Crne Gore, Višegrada i Sarajeva, dolinom rijeke Bosne, na prostor sjeverno od doline rijeke Save.

U to vrijeme, u dubljoj zoni, na desnoj obali rijeke Bosne nije bilo naših jedinica. Neprijatelj se tamo slobodno kretao, izbjegavao naše napade u dolini rijeke Bosne, proširivao je organizaciju jedinica milicije koje su već postojale u više sela na području Gračanice kod Visokog, u Zgošću, Tršću, Kučićima, Mošćanici, Brizniku, Seocu, Brnjicu, Donjoj Gračanici, Ričici, Crkvici i drugim selima. U jedinicama milicije bili su neki ljudi koji su stalno izbjegavali sve druge vojne jedinice. Međutim, većina vojnih dezertera je bila iz raznih ustaško-domobranskih jedinica, a neki su u jedinice milicije upućivani i prema planu ustaško-domobranskih komandi, da bi pomoću njih pripadnici milicije služili potrebama sprovođenja njihovih planova i onemogućavani za prelaz u jedinice NOVJ.

U toj situaciji bilo je vrlo značajno da se prebaci dio snaga 5. bosanskog korpusa s lijeve na desnu obalu rijeke i da se, s te strane, napadaju neprijateljske jedinice na obezbjeđenjima mostova, željezničkih stanica i pojedinih mjesta, kao i da se vrši (napad na transporte neprijateljskih jedinica i materijala iz sastava Grupe armija »E«, te da se pristupi mobilizaciji ljudstva u naše jedinice na desnoj obali rijeke Bosne i pripremi prelaz jedinica milicije u naše jedinice. Ovo su bili veoma krupni vojnepolitički zadaci koje su zajednički utvrdili štab 5. korpusa i štab 4. divizije, poslije čega je štab divizije dobio zadatak da pripremi grupu od tri bataljona i da je uputi na desnu obalu rijeke Bosne.

Cjelokupnu pripremu formiranja Grupe bataljona i njenog štaba i upućivanja na desnu obalu rijeke Bosne obavio je štab 4. divizije zajedno sa štabovima 6. 8. i 11. brigade. U sastav Grupe bataljona ušli su: 1. bataljon 6. brigade, 3. bataljon 8. brigade i 3. bataljon 11. krajiške brigade. Ovi bataljoni su bili među najboljima u sastavu 4. divizije, pa su zbog toga i određeni u sastav grupe, koja je dobila zadatak da pređe preko rijeke Bosne između Kaknja i Lašve na desnu obalu rijeke Bosne u rejon: Zenica, Kakanj, Visoko, Vareš, Branjić, na kome tada nije bilo naših jedinica.

Od 19. do 22. decembra 1944. godine sva tri bataljona, određena u sastav grupe, prema naredenjima štaba

divizije i štabova brigada vršile su temeljite pripreme za pokret na novi teren. Između oko 400 boraca, koliko su ovi bataljoni imali do tada, zadržano je u svakom bataljonu samo po 225 odabranih boraca. Od njih su formirane po tri čete, prateći vod, vod za snabdijevanje i minersko odjeljenje. Višak ljudstva je upućen u druge bataljone po brigadama. Brojno stanje četa je iznosilo 72 borca, pratećih vodova 11 boraca, vodova za snabdijevanje oko 12 boraca i minerskih odjeljenja oko 5 boraca. Od naoružanja čete su imale, osim pušaka, pištolja i automata po 9 puškomitraljeza. U bataljonima je bio i po jedan minobacač 81 mm, teški mitraljez, PT puška i bacač zvani »džon-bul«, manja količina eksploziva, dinamomašina, 2—3 gumena čamca, izvjesna količina klanfi, eksera, užadi i žice. Približno brojno stanje Grupe bataljona iznosilo je oko: 750 boraca, 657 pušaka i strojnice, 81 puškomitraljez, 3 teška mitraljeza, 3 teška minobacača, 3 bacača »džon-foul«.

Za komandanta Grupe bataljona određen je Mićo Kolundžija, dotadašnji komandant 11. brigade, a za političkog komesara Đuro Štrbac, mjesto kojeg je početkom februara 1945. godine na istu dužnost došao Savo Popović. Nije bilo ni zamjenika komandanta, niti zamjenika političkog komesara grupe. Komandant 1. bataljona 6. brigade bio je Lazar Šušnica, politički komesar Milan Indić, zamjenik komandanta Toma Raković i zamjenik političkog komesara Veljko Bogunović. Komandant 3. bataljona 8. brigade bio je Osman Džafić, politički komesar Dušan Karanović, zamjenik komandanta Marko Šimić, zamjenik političkog komesara Luka Grbić. Komandant 3. bataljona 11. brigade je bio Đuro Milinović, politički komesar Rajko Kukulj, zamjenik komandanta Borovnica, čijeg se imena ne sjećam, kao ni imena zamjenika političkog komesara.

Oko 9 časova 22. decembra 1944. godine Grupa bataljona 4. krajiške divizije izvršila je pokret pravcem: Kruščica — Odmeka — Gusti Grab i prije pada mraka stigla je u rejon sela Sebinje, oko 5 kilometara nadomak rijeke Bosne između Kaknja i Lašve. Grupa se kretala na dužini 27 kilometara, od kojih je 9 kilometara kontrolisao neprijatelj. Za izvođenje pokreta u tajnosti pre-

duzeto je dosta mjera — oblaganje metalnih dijelova krpama, zabrana paljenja vatre, glasnog govora i slično. Posebna pažnja je posvećena mjerama borbene pripravnosti, naročito prilikom prelaza preko puta: Kiseljak — Busovača, kojeg je neprijatelj stalno kontrolisao.

Sa Grupom bataljona išli su i politički radnici i partijski rukovodioci. Oni su imah zadatak da odmah, nakon prelaza Grupe bataljona na desnu obalu rijeke Bosne, pristupe organizovanju NO odbora, ćelija KPJ, aktiva SKOJ-a i drugih antifašističkih organizacija. U njihovom radu komande četa, štabovi bataljona i štab Grupe bataljona trebalo je da pružaju pomoć, a partijsko-politički radnici da pomažu provođenje političke akcije za prikupljanje ljudi i milicije sa novooslobođenog terena.

Noću između 23. i 24. decembra 1944. godine, prema naređenju štaba Grupe i dogovoru koji je bio organizovan sa štabovima bataljona, trebalo je preći rijeku Bosnu u rejonu Bilješeva, između Lašve i Kaknja, na dva mjesta. Jedno mjesto je određeno istočno, a drugo zapadno od ušća potoka Vrilo u rijeku Bosnu. Na ova dva mjesta najprije je trebalo da pređu 1. bataljon 6. brigade i 3. bataljon 11. brigade, a za njima komore bataljona i štaba Grupe sa 3. bataljonom 8. brigade. Pored svih napora preduzetih na pripremi skela, splavova i upotrebi gumenih čamaca, nije bilo moguće preći preko rijeke na izabranim mjestima. Voda je bila velika, brza naročito u matici, koja je odnijela nekoliko boraca 3. bataljona 11. brigade. Prvi bataljon je jedva spasio jednu svoju grupu boraca sa splavića kojeg je voda potrgala dok se odmakao od obale. Preko rijeke se nije moglo ni gumenim čamcima. Voda ih je nosila niz korito vehkom snagom i prije nailaska na maticu. Treći bataljon 8. brigade bio je na položajima u stalnoj borbenoj pripravnosti za odbijanje eventualnog napada neprijatelja koji je mogao da uslijedi svakog časa od Lašve i Busovače ih od puta Busovača — Kiseljak u leđa Grupi bataljona. Zbog neuspjelog pokušaja forsiranja rijeke bataljoni su povučeni ponovo u Sebinje na odmor u zoru 24. decembra.

Rano ujutru 24. decembra 1944. godine uslijedio je napad neprijatelja prema Sebinju od Lašve, Busovače i Kiseljaka. Najprije je napadnut 1, a zatim i ostali ba-

taljoni Grupe, pa se razvila žestoka borba koja je trajala oko 3 sata. Konačno, naišavši na snažan otpor bataljona i snažno dejstvo puškomitraljeza, neprijatelj se povukao nazad, a bataljoni su nastavili pripreme za naredni pokušaj prelaza preko rijeke Bosne na istom mjestu. Sa padom mraka 24. decembra sve se ponavljalo u pokušaju prelaza preko rijeke Bosne kao i prethodne noći. Lazar Sušnica i Đuro Vranković prešli su preko rijeke Bosne na konjima da bi u selu Bilješevu pronašli drvene čamce i naše saradnike, te pomoću njih organizovali prelaz preko rijeke. Međutim, nisu pronašli ništa, a prelaz i povratak nosio je opasnosti po život, pošto Đuro uopšte nije znao plivati, a ni Lazar u tome nije bio veliki majstor za nabujalu rijeku Bosnu.

Dvadeset petog decembra na sastanku štabova bataljona u štabu Grupe određeno je novo mjesto za forsiranje rijeke Bosne u rejonu sela Buzići, između Kaknja i Visokog, na jednom mjestu.

Za pripremu boljih sredstava za prelaz, komandant Mićo Kolundžija krenuo je sa 3. bataljonom 8. brigade u Fojnicu, gdje je u stolarskoj radionici 10. krajiške divizije organizovana izrada tri drvena čamca. Među stolare je dato nekoliko boraca iz 3. bataljona koji su imali stolarski zanat, što je ubrzalo izradu dva velika čamca koji su mogli primiti oko 12 boraca sa opremom, a treći je bio nešto manji. Štab 3. bataljona na čelu sa Osmanom Džafićem je neprekidno bdio nad izradom čamaca, tako da je već poslije podne 27. decembra izrada čamaca bila gotova. Ubrzo je 3. bataljon 8. brigade sa čamcima krenuo nazad iz Fojnice u pravcu sela Džindići. Međutim, osim izrade čamaca, 3. bataljon je morao držati položaje i odbijati napade neprijatelja prema Fojnici. Tako je oko 12 časova 27. decembra neprijatelj krenuo iz svog uporišta Krčevine u pravcu sela Oglavak. Pošto je pokret neprijatelja pravovremeno otkriven, prema njemu na položaje je hitno upućena 3. četa 3. bataljona. Sačekavši neprijatelja u zasjedi, ova četa je otvorila snažnu paljbu, ubila 3 i ranila 2 neprijateljska vojnika, a kasnije i naterala neprijatelja u bjekstvo. *Time* je bila otklonjena opasnost i za pripremu povratka bataljona nazad.

Oko 16,00 časova 27. decembra 1944. godine 3. bataljon je sa čamcima krenuo iz Fojnice. Na pravcu kretanja prema selu Džindići trebalo je preći preko puta Buzovača — Kiseljak. U zahvatu toga puta neprijatelj je imao svoje jedinice koje su vršile kontrolu i obezbjeđenje saobraćaja na njemu. Na prilazu putu došlo je iznenada do borbe. Paljbu su otvorili neprijateljski vojnici čija su vozila bila na putu. Bataljon nije oklijevao. Slijedio je žestok juriš iz pokreta jedinica na neprijatelja, njegovo odbacivanje, a onda napad i njegova vozila na putu. Bočna obezbjeđenja glavnine 3. bataljona imala su i najteže okršaje s neprijateljem, koji je s puta krenuo u bočni napad na 3. bataljon. Pošto je bila uspješna borba bočnih obezbjeđenja, glavnina 3. bataljona je izvršila snažan juriš na neprijatelja i njegova vozila koja su bila na putu. Tada je ustanovljeno da se borba vodi sa njemačkim vojnicima, jer su se pri povlačenju neprijatelja sa puta i napuštanju nekih vozila čule komande na njemačkom jeziku. Ubrzo je u rukama boraca 3. bataljona bio jedan njemački kamion, prikolica i nešto vojne opremje koja se nalazila u kamionu i prikolici, kao i 2 zarobljena njemačka vojnika, a u grabama i oko puta je bilo dko 27 mrtvih njemačkih vojnika.¹ Poslije borbe s Nijemcima 3. bataljon je krenuo i oko 24 časa 27. decembra stigao u selo Džindiće, gdje su već bili i 1. bataljon 6. brigade i 3. bataljon 11. brigade.

Dok je 3. bataljon 8. brigade bio angažovan na pripremi novih drvenih čamac, u 1. bataljonu 6. brigade i 3. bataljonu 11. brigade izvođene su pripreme za forsiranje rijeke Bosne na novom mjestu prelaza. Pošto je 1. bataljon 6. brigade već bio određen da prvi forsira rijeku, u njemu je formirana jurišna grupa od 25 boraca, a od četiri obična ispleteno je jedno dugačko uže, namijenjeno za vučenje čamac poslije vezivanja iznad vode. U sastav jurišne grupe odabrano je 8 puškomitraljeza, dva ručna bacača »džon-bul« i dvije PT puške i četiri minera. Jedan »džon-toul« i jedna PT puška dobiveni su iz 3. bataljona 11. brigade.

¹ AVII, k. 776, br. reg. 9—1/5. Izvještaj štaba 3. bataljona 8. brigade za decembar 1944. godine.

Oko 16,00 časova 28. decembra 1944. godine sva tri bataljona pod komandom štaba Grupe bataljona krenula su iz sela Džindića prema selu Buzićima i oko 13 časova izbili su na obalu rijeke Bosne. Tri drvena čamca preuzeo je 1. bataljon 6. brigade od 3. bataljona 8. brigade još u jutarnjim časovima i oni su sada bili u sastavu jurišne grupe 1. bataljona koja je odmah izašla na obalu rijeke. Ostale jedinice 1. bataljona zadržane su oko 200 metara pozadi jurišne grupe, iza kojih su bili bataljoni 8. i 11. brigade, komore bataljona i štaba Grupe bataljona. Teški mitraljezi i minobacači sva tri bataljona postavljeni su na vatrene položaje spremni za dejstvo u slučaju potrebe.

Prebacivanje užeta preko rijeke izvršio je dobrovoljno Gojko Crnobrnja svezavši ga za sedlo konja. Vodila se velika borba konjanika s vodom na sredini rijeke Bosne, da bi najzad prešao na desnu obalu i zavezao uže za debelu vrbu. Odmah je u prvi čamac ušlo 12 boraca sa 4 puškomitraljeza, jednim »džon-bulom« i jednom PT puškom i komandrom jurišne grupe Perom Vučkovićem. Pomoću užeta povučen je čamac ka desnoj obali. Odmah je počelo ukrcavanje drugog dijela jurišne grupe u drugi čamac koji je spušten u vodu.

Prilazak prvog čamac desnoj obali je primijetila milicija iz sela Buzića koja se nalazila na obezbeđenju i odmah otvorila paljbu. Borci su poskakali iz čamac, izbili na obalu i zauzeli položaje prema selu, a nešto kasnije krenuli su u selo i zarobili dva vojnika koji su bili iz milicije u Buzićima. Ostali su pobjegli prema željezničkoj stanici Poriječani.

Dok se čula paljba u Buzićima, iz željezničkih stanica Poriječani i Dobrinja neprijatelj je krenuo oklopnim vozovima u tom pravcu, otvarajući paljbu iz mitraljeza po jedinicama Grupe bataljona na lijevoj obali rijeke Bosne. Ubrzo je pogođen drugi čamac koji se nalazio na vodi. Borci su morali spasavati čamac od potapanja tako što su iz njega izbacivali vodu porcijama.

Videći da stižu oklopni vozovi, komandir Pero Vučković je rasporedio jurišnu grupu lijevo i desno od mjesta prelaza i brzo je pripremio grupe za dejstvo na vozove.

Jednoj grupi je dao »džon-bul« sa poslugom, a drugoj PT pušku. Vozovi su se zaustavili na ulazu u selo. Njima su se privukle posluge »džon-bula« i PT puške i opalili nekoliko puta. Videći da po njima djeluju jača vatrena sredstva, vozovođe su pokrenuli vozove nazad u svoje željezničke stanice. Tada je bila riješena kritična situacija u kojoj je bila Grupa bataljona u početku prelaza preko rijeke noću između 28. i 29. decembra 1944. godine. Međutim, za vrijeme borbe s oklopnim vozovima neprijatelj je iz Visokog prema Buzićima uputio jednu satniju koja je za sve vrijeme prelaza bataljona napadala na njih. Sreća je bila u tome što je napad ove satnije počeo kada je već bilo dosta snaga prešlo preko rijeke i bile su dovoljne za zaustavljanje neprijateljskog napada, a kasnije su sa prelazom preko rijeke jedinice Grupe bataljona bile sve jače u borbi protiv neprijatelja.

Treći bataljon 8. brigade je i na ovom mjestu prelaza imao ulogu zaštite prelaza od eventualnog napada neprijatelja sa linije puta Busovača — Kiseljak, koji bi mogao znatno ugroziti Grupu bataljona ukoliko bi uslijedio,

Prelaz preko rijeke Bosne u rejonu Buzića nastavljen je poslije odbijanja napada oklopnih vozova i trajao sve do oko 9 časova 29. decembra 1944. godine. Glavnu opasnost je dugo vremena otklanjao 1. bataljon 6. brigade koji je prvi prešao rijeku. U prvim jutarnjim časovima je na desnoj obali rijeke Bosne bila i glavina 3. bataljona 11. brigade, a do 9. časova komore i 3. bataljon 8. brigade, koji je odmah krenuo u pravcu Kraljeve Sutjeske na čelu Grupe bataljona. Tako je Grupa bataljona, osam dana poslije odlaska iz sastava divizije i poslije oko 15 časova u kojima je vodila borbu i prelazila preko rijeke Bosne noću između 28. i 29. decembra 1944. godine, stigla na desnu obalu rijeke Bosne, gdje je bila upućena od štaba 5. korpusa i štaba 4. divizije.

Za vrijeme prevoženja preko rijeke Bosne čamci nisu mogli prilaziti blizu obale na desnoj strani rijeke, pa su ljudi od čamaca do obale gazili vodu preko koljena, a negdje i do pojasa po velikom snijegu i niskoj tempe-

raturi. Mokra odjeća i obuća se brzo mrzla na ljudima i bilo je znatno otežano koraćanje. Pored toga, umor i san su u jutarnjim časovima 29. decembra prosto obarali ljude.²

NAPAD GRUPE BATALJONA NA VAREŠ I VAREŠ MAJDAN

Poslije 48 časova odmora u rejonu Kraljeve Sutjeske i pripreme napada na Vareš i Vareš Majdan, koji je vršio štab Grupe sa štabovima bataljona, u 14,00 časova 31. decembra 1944. godine bataljoni su krenuli prema Varešu planinskim zemljištem nadmorske visine i do 1.500 metara, dubokom snijegu, zavejanim putevima, a na domaku Vareša i po noći i velikoj vijavici, pa je bilo veoma teško održati pravce kretanja, U Varešu i Vareš Majdanu su bile neprijateljske snage sastavljene od ustaša, domobrana i pripadnika milicije bez čvrste međusobne komande i sadejstva, već od ranije sa slabom borbenom pripravnosti i vojničkoj budnosti. Pa i pored toga posvećena je velika pažnja tajnosti priprema, pokreta i početka napada na neprijatelja, zbog čega je i bilo predviđeno da se od linije: Kolakovići — Kopjari maršuje prema Varešu poslije pada mraka.

Treći bataljon 8. brigade marševao je pravcem: Kraljeva Sutjeska — Mijakovići — Ponikva — sjeverni dio Vareša, sa zadatkom da izvrši napad na neprijatelja u Varešu preko Lepavica. Treći bataljon 11. brigade išao je od Kraljeve Sutjeske, preko k. 1204, k. 1364, Kralupa prema Vareš Majdanu sa zadatkom da napadne neprijatelja u tom mjestu preko željezničke stanice prema Željari. Prvi bataljon 6. brigade išao je pravcem: Kraljeva Sutjeska — Riječnjaci — Mijakovići — Kolakovići

² Zbornik, tom IV, knjiga 32, dok. br. 44. Izvještaj štaba Grupe bataljona od 8. januara 1945. godine i sjećanja učesnika koje je prikupljao autor za pripremu posebne publikacije o Grupi bataljona 4. divizije.

— Papale — Vareš, a imao je zadatak da upadne u Vareš pored Pošte, te da sadejstvuje 3. bataljonu 8. brigade u zauzimanju Vareša, a potom da uputi dio snaga prema Vareš Majdanu radi sadejstva 3. bataljonu 11. brigade.

Najveći broj neprijateljskih vojnika u Varešu je bio na dočeku Nove godine u kafanama, ustanovama, drugim zgradama ili u privatnim stanovima.

Treći bataljon 8. brigade i 1. bataljon 6. brigade počeli su napad na neprijatelja u Varešu u 2,00 časova ujutru 1. januara 1945. godine, a napad 3. bataljona 11. brigade na neprijatelja u Vareš Majdanu počeo je nešto kasnije. Treći bataljon je iznenadio neprijatelja u početku napada iz pravca Ponikve i protjerao ga sa prvih položaja. Ubrzo u nastavljanju juriša čulo se »Naprijed 8. brigada«. Na liniji posijednih rovova i bunkera iznad Vareša došlo je do žestokog okršaja između neprijatelja i jedinica 3. bataljona 8. brigade u kojem su ranjena 3 borca. Poginulo je oko 10 neprijateljskih vojnika, 26 ranjeno i 7 zarobljeno. Zaplijenjeno je: 1 talijanski puškomitraljez, 1 teški mitraljez, 1 ručni bacač, 20 pušaka, 48 ručnih bombi, 30 noževa, 1 pištolj, 5.000 metaka, 367 granata za mali ručni bacač, dosta opreme i hrane. Iz oruđa 3. bataljona 8. brigade ispaljeno je 4.000 metaka i 48 granata iz minobacača i »džon-bul« bacača.

Prvi bataljon 6. brigade je ušao u Vareš putem koji vodi od Popala, a njegovi dijelovi i u zgradu Pošte, pri čemu ih niko nije primijetio ni zaustavio od neprijateljskih vojnika. Vojnici-telefonisti u Pošti nisu bili ni zbunjeni ulaskom naših boraca u zgradu. Odmah su na zahtjev uspostavili telefonsku vezu sa dežurnim oficijom u Vareš Majdanu sa kojim je Lazar Šušnica, komandant bataljona, počeo razgovor koji je prekinut napadom 3. bataljona 11. brigade na Vareš Majdan. Ostali dijelovi 1. bataljona su očistili nekoliko javnih zgrada bez borbe, a poslije svanjanja upućeni su dijelovi prema Vareš Majdanu u kojem je vođena najžešća borba, naročito oko Željezare. Posljednji otpor 3. bataljon je imao iz dvije zgrade i iz oklopnog voza. Tu je veoma brzo i stigla 1. četa 1. bataljona na čelu sa komandrom Gojkom Beslačem i političkim komesarom Milutinom Majkićem Milanom. Poslije žestoke borbe razbijen je neprijatelj u

tim uporištima i do 10,00 časova 1. januara 1945. godine bila je završena borba i u Vareš Majdanu.

U ovim borbama od oko 250 neprijateljskih vojnika, koliko je bilo u Varešu i Vareš Majdanu, poginulo je 16, a 35 je zarobljeno i 4 željezničara. Ostali su se razbježali sa svojih položaja. Između njih najveći broj nije ni metka opalio. U bataljonima Grupe nije bilo mrtvih. Ranjeno je 11 boraca, većinom u 3. bataljonu 11. brigade. Zaplijenjeno je: 3 puškomitraljeza, 1 teški i 1 laki mitraljez, 3 mala bacača, 40 pušaka, 10.000 metaka, dosta granata za male bacače, 2.000 kilograma šećera, 3.000 kilograma pšenice, 30 vojnih ili rudarskih konja. Uništen je oklopni voz³. U vezi sa ovom akcijom u izvještaju Župskog ureda — oružničko Zapovjedništvo — od 23. januara 1945. godine, pored ostalog, stoji:

.. Partizanske jedinice oko 2,30 časova 1. januara 1945. godine sa svih strana napale su Vareš. Tom prilikom uništen je Oklopni voz... poginuli su zapovjednik voza i 2 domobrana. Posada od 11 vojnika je zarobljena«. U izvještaju Glavnog stožera Ministarstva oružanih snaga NDH od 4. januara 1945. godine se kaže: .. domobranci su imali 3 poginula, 5 ranjenih i 20 nestalih«.⁴

Grupa bataljona je ostala u Varešu i Vareš Majdanu od 1. do 5. januara 1945. godine na odmoru i sređivanju, odakle su ranjeni i bolesni upućeni u bolnicu 3. udarnog korpusa. Njih je preuzela 17. majevička brigada, koja je u Vareš došla iz pravca Olova. Ujutru 5. januara bataljoni su krenuli na zenički sektor, na desnoj obali rijeke Bosne, gdje su dobili raspored. Oni su poslije kraćih priprema pristupili izvršavanju zadataka koji su bili još ranije predviđeni — napadi na neprijateljske posade i saobraćajnice u dolini rijeke Bosne, mobilizacija novog ljudstva i politička priprema prelaza seoskih jedinica milicije u naše jedinice.

Tako je formirana i prebačena Grupa bataljona 4. divizije radi dejstva na desnoj obali rijeke Bosne i tako su počele borbe njenih bataljona, među kojima je 3. bataljon 8. brigade imao istaknutu ulogu zbog svoje velike

³ Isto kao pod 2.

⁴ Isto. Vidi dok. br. 44, napomena 6.

vojne i političke aktivnosti. Zbog naseljenosti pretežno muslimanskim stanovništvom na terenu na kome je Grupa bataljona dejstvovala 99 dana, širenju našeg uticaja na to stanovništvo doprinosilo je i to što je među rukovodiocima u Grupi bilo i Muslimana. U tom pogledu najveću ulogu je imao Osman Džafić komandant 3. bataljona 8. brigade, što je, za one prilike, bilo veoma značajno. Dužni smo to naglasiti, pošto je na tom terenu i drug Osman Džafić poginuo.

MILAN INDIĆ

IZ RATNOG DNEVNIKA

Poznao sam tog dječaka i njegove roditelje još prije nego što me ratni vihor odnio iz mog mjesta. Bili su mi komšije. Kao iskusniji i stariji osjećao sam obavezu da ponekad bacim oko na ovog mališana koji je, eto, uz nas i sa nama. Svi smo ga voljeli u jedinici i trudili se da mu koliko-toliko u ovim strašnim danima nadoknadimo dačku torbu, izgubljene priče u školi i bezbrižne dječije igre.

Nije htio da bude dijete, a imao je toliko godina da je mogao da igra sve dječije igre njegovih vršnjaka-osnovaca. Pošao je sa brigadom i postao njen nerazdvojni dio. Savjetovao sam mu da ostane na oslobođenoj teritoriji gdje bi bio bezbjedniji, ali on to nije htio ni čuti. Bili smo zaista nesretni kada bismo ga onako malečkoga i slabog gledali u gotovo bezizlaznim situacijama. Gdje je to dijete sve spavalo! Ponekad u štalama, u oborima, torovima, a vrlo često u nekoj zavjetrini i goljoj zemlji. Kamen mu je bio često uzglavlje.

Uz sve napore i odgovornosti koje je sa brigadom nosio negdje je duboko u njemu živjelo ratom potisnuto djetinjstvo. Bio je borac, a tražio je da mu se pričaju priče gdje bi njegova djetinja mašta odlutala daleko, daleko u carstvo snova.

Stasao je i rastao ovaj dječak, stasao i išao sa brigadom, doživljavao njene uspjehe i radovao se samo onako kako to zna dijete da se raduje. Jedna noć mi se duboko usjekla u sjećanje. Mislili smo da je neću nikada zaboraviti. Naložili smo vatru u jednoj uvalici. Bilo je toliko hladno da se dah smrzavao. Činilo mi se da sam mogao sjeći svaki djelić tijela, a da pri tome ne bih osjetio bol. Bili smo malo privilegijani uz vatru. Košmar pređenog puta nije dao da oka sklopim. U neko doba osjetih paljevinu. Osjetili su to još neki drugovi, pa smo poskakali. Jednom kuriru (Dokici) iz naše brigade koji je bio nešto stariji od ovog dječaka (Zulića), izgorjela je čitava strana kapa, a on je tvrdo spavao i ko zna šta je sanjao, a da nije osjetio tinjanje vatre na njegovoj odjeći. Jedva da se i rasio, pogledao je niza se i počeo se slatko smijati. To isto učinio je i moj mah komšija, smijući se od srca šta se desilo kuriru Dokici. Bilo je umirujuće gledati ta djetinja lica koja i pored strahota nisu bila svjesna položaja u kojem se nalaze.

Dani su prolazili, naša brigada išla je iz okršaja u okršaj, iz bitke u bitku. Ovaj isti dječak, o kome pričam, često je znao u časovima predaha da nas zabavlja, da nam pjeva, a njegov zvonki glas odzvanjao je dolinom. Jednom je čak pronašao neprijateljsku prethodnicu i brigadi donio vileku radost i uspjeh. Obukli smo se tada dobro, naoružali i nahranili. Ovako sićušan i slabašan nije bio meta neprijatelja, pa je često i sam bio izvidnica i igrao ulogu obavještajca. U tim svojim akcijama pronašao je dva neprijateljska vojnika koji su zaspali u debeloj hladovini velikog hrasta. Pokupio je njihove stvari i u brigadi napravio čitavo iznenađenje. U jednom okršaju sa neprijateljem bili smo ga skoro izgubili, pa smo se ćutke i pogledima pitali gdje je naš mališa, gdje je naš »obavještajca«. — Tek poslije nekoliko sati kamen strepnje pao nam je sa srca — naš mališan se vratio, a ono malo odjeće bilo je u samim ritama. Uspio je da obmane neprijatelja, da se izvuče i kroz šiblje i žbunje dođe do brigade.

Rat je prošao i sve njegove strahote, a naš kurir porastao, stasao i postao veliki, osposobio se i postao stručnjak svoga posla i radi u jednom preduzeću u svome kra-

ju. Sjeća se i priča o ratnim danima, priča drugovima i svojoj djeci i bio bi sretan kada više nikada ne bi bilo djetinjstva koje je imao on, plavokosi dječak.

Kaže neka djeca uče o ratovima i bunama, ali neka ih više nikada ne doživljavaju. Neka ratni vihor ne muti njihove igre, ne burka njihove snove i neka više nikad ne osjete rat.

OMER DELIĆ

OSMAN DŽAFIĆ, KOMANDANT 3. BATALJONA

U aprilskom ratu 1941. godine Osman Džafić se kao vojnik našao kod Virovitice. Kada je uslijedila kapitulacija jugoslovenske vojske Osman je pješice došao do svoga kraja, do Donje Puharske. Sa sobom je donijeo kompletnu ratnu opremu i vojničku pušku. Uskoro se sastaje sa Esadom Midžićem i Esadom Kapetanovićem i od njih dobija prva uputstva za revolucionarni rad.

U početku ustanka svoju ratnu opremu, vojničku pušku, uz pomoć supruge Fatke je prebacio na Palančište u Kozaru.

Prvih dana ustanka uspio je da se poveže sa jednim podoficijerom Austrijancem, koji mu je donosio ručne bombe i oružje. Pojava njemačkog podoficijera u njegovoj kući nije se dopala ocu Ibri, te on jednog dana pozove sinove:

»Šta se ovaj Švabo vucara oko naše kuće? Slušajte, djeco, naišla su teška vremena. Ako je džeparoš Puškar, postao kod ustaša nekakva vlast, onda je meni jasno i tko su ustaše i kakva im je vlast. Kome god možete pomoći, pomozite, ne može se pošteno biti, a od tuđe muke živeti«.

Osman je odlično razumio oca, ali se nije usudio da mu se povjeri. Tek kada su se razgorjele ustaničke vatre na legendarnoj Kozari i kada su ustaše zatvorile Osmanovu radnju, starom Ibri postalo je jasno i srce na mjestu, jer je bio siguran da mu je sin Osman na pravom putu.

Neposredan povod za zatvaranje radnje bila je Osmanova izjava pred komšijama: »Ne dirajte u tuđe dobro, jer tko bude pljačkao, ja ću se sa njim obračunati«. Ne-

ko od komšija, ustaških doušnika, odmah je dostavio Osmanovu izjavu ustaškim vlastima.

Pošto su mu ustaše zatvorile radnju, Osman se vratio poljoprivredi. U zaprežnim kolima izvezio bi iz grada oružje i drugu opremu za partizane.

Kako je bio osumnjičen da saraduje sa partizanima, u jesen 1941. ustaše su ga uhapsile i predale žandarima koji su pokušali da od njega izvuku priznanje. Tukli su ga, ali ni Osman njima nije ostao dužan. Kada ga je jedan žandarm počeo da udara kundakom, Osman mu je uzvratio udarac i tako ga snažno udario da je ovaj proletio kroz staklena vrata. Poslije ovog incidenta prebačen je u sudski zatvor, ali je na intervenciju velikog broja građana, nakon nekoliko dana, pušten iz zatvora i nastavio da radi i dalje za revolucionarni pokret i partizane na Kozari.

Saradivao je sa Ostojom Vučkovićem, Dušanom Zakićeni, Markom Banovićem i drugim aktivistima i odbornicima iz Velikog Palančišta.

U proljeće 1942. ponovo je uhapšen sa grupom aktivista i simpatizera radničkog pokreta iz Prijedora, otjeran u Banjaluku u zatvor u Crnu kuću, odakle je sa ostalim zatvorenici upućen u logor u Staroj Gradiški. Ostao je u logoru skoro do pred kraj 1943. kada je sticajem sretnih okolnosti umakao iz ovog ustaškog gubilišta i stigao u Ljevačanski partizanski odred, kojim je komandovao Đuro Busen.

Đuro Busen je Osmana primio sa puno povjerenja i drugarski, a Osman se od prvih dana potvrdio kao veoma hrabar borac i rukovodilac. Osman sa posebnom strašću i hrabrošću juriša na neprijatelja. U prvim borbama je ranjen i poslije ozdravljenja vraća se u Ljevačanski partizanski odred gdje postaje komandir čete.

Odlukom partijskog rukovodstva za Kozaru prebačen je iz Ljevačanskog partizanskog odreda u rejon sela Keveljana kod Kozarca, gde je formirao četvu od Muslimana iz Kozarca. Svojim ugledom i hrabrošću, umješnim rukovođenjem i komandovanjem četom lično je mnogo doprinio da njegova četa uskoro preraste u bataljon od oko 350 boraca.

Poslije napada na Banjaluku, krajem septembra 1944. Osmanov bataljon je uključen u 8. krajišku brigadu kao njen 5. bataljon. Ovom prilikom za komesara 5. bataljona postavljen je Luka Grbić, a za njegovog zamjenika Ale Galić. Za zamjenika komandanta 5. bataljona postavljen je Dušan Zorić.

U sastavu 8. brigade 5. bataljon učestvuje u borbama za oslobođenje Travnika 20. oktobra 1944, a potom u borbama na položajima kod Zenice i na pruži Sarajevo — Zenica. U ovim borbama bataljon je nanio neprijatelju gubitke od 120 poginulih i 220 ranjenih neprijateljskih vojnika. Krajem 1944. 5. bataljon je rasformiran i cio borački i rukovodeći sastav ravnomjerno raspoređen u druge bataljone 8. brigade. Osman Džafić postavljen je na dužnost komandanta 3. bataljona 8. brigade.

Od kraja novembra 1944. i u prvim mjesecima 1945. gotovo svakog dana je bio sa bataljonom u akcijama. Kao da je htio da što više i što bolje nadoknadi izgubljeno vrijeme u logoru, želio je da bude stalno u akciji, stalno na čelu bataljona, u jurišu na neprijatelja.

Tako je bilo u borbi za oslobođenje rudnika Vareš, rudnika Breza Donje Gračanice, Brnjice, Ravne Rijeke, Novog Sela, vrlo jakog i izuzetno utvrđenog uporišta Radakovo, Vranduka, Gornjih Vrača, sela Klopče, posebno pri forsiranju rijeke Bosne kod željezničke stanice Dobrinje, kao i 29. i 30. marta 1945. prilikom vođenja vrlo žestoke borbe prilikom napada na Kakanj, koja se vodila više od 20 časova.

Kao i uvijek, i u ovoj izuzetno teškoj borbi za oslobođenje Kakanja Osman se našao sa ostalim dijelom štaba bataljona na čelu bataljona, da bi na jednom od posljednjih juriša bio smrtno ranjen u glavu. Poginuo je 30. marta 1944. u popodnevnim časovima, a sutradan uz sve partijske počasti sahranjen na groblju u Kakanju.

U njegovom rodnom Prijedoru, u Donjoj Puharskoj, postoji Dom kulture i kultumo-umjetničko društvo koje nosi njegovo ime, a takođe i ulica koja nosi ime ovog proslavljenog komandanta.

*LUKA GRBIĆ
DRAGO MAJSTORVIĆ*

OD SARAJEVA DO KARLOVCA

Naša brigada stigla je na sektor Travnika, Turbeta, Zenice i Busovače u drugoj polovini oktobra 1944. godine i ovdje se zadržala do kraja marta 1945, kada smo krenuli prema s. Sopotnica. Ovdje smo imali borbu sa neprijateljem i 30. marta uveče krenuli pravcem: Bosakovići, Viduša, Kakanj. Rijeku Bosnu, prešli smo noću 30. na 31. marta 1945. godine. Punih pet i po mjeseci bili smo na navedenom sektoru gdje smo vodili ogorčene borbe sa neprijateljem i imali dobrih uspjeha, a i dosta drugova izginulo je u tim borbama.

Poslije prelaska r. Bosne 4. bataljon je krenuo pravcem s. Zgrade — s. Tešino — Kraljeva Sutjeska — Budiželje i 5. aprila zanoćio na stanici koja se nalazi u šumi.

Šestog aprila krenuli smo sa stanice Srednje prema Sarajevu. Nismo znali kakva je situacija u gradu. Borbu nismo čuli, ali smo ubrzo ustanovili da je Sarajevo oslobođeno. Razmjestili smo se na Koševu i prenoćili, a 7. aprila bataljon se smjestio u rejonu kasarni u zapadnom dijelu grada i u Alipašinom Mostu. U vojnim kasarnama u Sarajevu zadržali smo se od 9. do 15. aprila. Sve vrijeme boravka u Sarajevu obezbjeđivali smo željezničku stanicu, Alipašin Most, Vojnotehnički zavod i kasarne.

Od 15. aprila nastaje dugi marš iz Sarajeva preko Visokog, Busovače, Travnika do Jajca gdje smo i noćili. Osamnaestog aprila krenuli smo iz Jajca u pravcu Mrkonjić-Grada i dalje preko Manjače, s. Čadavice, Sitnice, a 20. aprila iz s. Vranješi preko s. Šljivne, Radmanovića, Vilusa do Bronzanog Majdana. Odmarali smo se 21. aprila. Put nas je dalje vodio 22. aprila preko s. Bošnjaka za s. Pužiče kod Ivanjske gdje smo noćili, a 23. aprila ukrcali se u voz u Ivanjskoj i došli do Prijedora. Pješke istog dana pošli smo za Ljubiju. Iz Ljubije smo krenuli 25. aprila preko Briševa, Garavica, Skucanog Vakufa, Majkić Japre, Benkovca i stigli u s. Jasenica, a odavde 26. aprila preko B. Krupe, Pištalina u Cazin gdje smo zanoćili. Iz Cazina preko Tržna, Ličkog Leskovca prema Slunju, a 29. aprila čete bataljona su stigle i razmjestile se u s. Točak, Miliševići i s. Mihajlovići i izbacili patrole prema s. Sedlari

(cesta koja vodi za Karlovac). Ovo su bili i polazni položaji za napad na neprijatelja koji se nalazio u s. Perjasici.

Dana 30. aprila bataljon je izvršio napad na neprijatelja u s. Perjasici, koji se bio utvrdio na dominirajućim brdima iznad sela.

Marš prema Sarajevu i pokret brigade za neprijateljstvo od Sarajeva do Karlovca tražio je ogromne napore naših jedinica. Veliki prostor preden je pješice osim 50—60 km od Sarajeva do Visokog i od Ivanjske do Prijedora. Jedinice su u napad prelazile iz pokreta, borci su bili umorni, nenaspavani, ali puni snage i volje za slobodom.

MILENKO DOŠEN

MARŠ PREMA KARLOVCU

Naš 4. bataljon 8. krajiške brigade krenuo je sa dijelovima 6. krajiške brigade za jedinicama njemačke vojske koje su odstupale pored rijeke Kupe. Raspored 2. čete 4. bataljona je takođe bio pored obale rijeke Kupe i sa dva voda naprijed je otišao komandir čete Maniša Carić. Treći vod, sa pratećim vodom štaba bataljona i dijelovima 11. krajiške brigade (koliko se sjećam) ostao je na blokadi zaostala dva njemačka bataljona koji su zanoćili u šumi poviše rijeke Kupe.

Prvi pokušaj Nijemaca da deblokiraju svoja dva bataljona nije uspjelo. Uslijedio je novi napad, sada pojačan učešćem dva bataljona pored rijeke Kupe.

Dijelovi naših jedinica, ostavljeni u blokadi dva njemačka bataljona, stupili su odmah u borbu, ali su Nijemci strahovito nasrtali da bi se izvukli. Borba je bila žestoka i, kako ih nismo mogli zadržati, probili su

našu blokadu i munjevitom brzinom uhvatili našu 2. četu u kliješta. Naši dijelovi nisu znali odakle pre da se brane. Druga četa koja se našla u središtu borbe pretrpjela je teške gubitke. Poginulo je četrdeset boraca sa divnim komandirovom čete Manišom Carićem.

Bilo je dosta izginulih njemačkih vojnika.

Poslije završetka borbe sakupili smo sve poginule. Teško je bilo sve to gledati. Nije bilo ni jednog borca bez suza u očima. Poginule smo sahranili, a ranjene uputili na ambulantno liječenje.

VELJKO GOLUBOVIĆ

KRENULI SMO PREMA KARLOVCU

U brigadu sam se priključio u Zenici i odmah sam raspoređen u 3. četu 3. bataljona za političkog komesara. Dotada sam bio u Vlačićkom odredu. Trinaestog aprila 1945. iz Zenice smo krenuli preko Travnika i Turbeta u Jajce, a zatim prema Karlovcu.

Na 25 kilometara pred Karlovcem, idući u koloni, jedan zalutali metak pogodio je borca Sinana Bajramovića iz Zenice, koji je na mjestu ostao mrtav. Te iste noći zanočili smo u nekom selu. Moj vodnik Stole Krekešić je iz razgovora sa seljacima saznao da se u jednoj štali nedaleko od sela krije grupa ustaša. Bez znanja komande vodnik je sa jednom desetinom čete otišao do te štale i pohvatao ustaše. Povezao ih je i doveo. Zarobljenike smo predali, ali smo dobili prigovor od štaba brigade što smo išli bez zaštite.

Poslije prihvatanja frontalne borbe pred Karlovcem počele su teškoće. Kako je brigada popunjena borbama koji su bili mobilisani u Sarajevu, Zenici, a do

tada nisu bili u borbi, veliki je broj njih zbog neiskustva poginuo, odnosno bio ranjen.

Kada srno bili blizu Korane, doktor Velimir Miličević bio je ranjen u rame. Bolničarka i ja smo htjeli da ga svučemo sa grebena i samo što smo ga podigli novi rafal pogodio ga je u glavu. I borac Vahid Belišević iz Sarajeva je nastradao u jednom gaju. Nagazio je na minu koja ga je raznijela.

Uoči kapitulacije Njemačke, kod Brežica, jedan zalutali metak pogodio je i Marka Vukadina iz Zenice.

Kada smo se poslije kapitulacije vraćali iz Slovenije pričalo se da je jedna veća grupa četnika Draže Mihailovića zapalila Fojnicu, te da treba ponovo u borbu. Međutim, dođe naređenje da čitava 4. divizija izvrši pokret na more i nastaje pjesma i veselje.

Kako je tog maja 1945. godine bilo veoma vruće, naređeno je da se danju odmaramo, a noću da putujemo. Poslije odmora u Zadru brodom smo prebačeni u Šibenik. Iz Šibenika u Knin smo stigli pješke, a poslije za Sarajevo i Srbiju.

FRANJO SEMRAD

POSLJEDNJA BORBA 8. BRIGADE

Poslije karlovačke operacije i kratkog predaha jedinica 4. krajiške udarne divizije u širem rejonu Karlovca neprijatelj (dijelovi 104. njemačke lovačke divizije, njemačkih policijskih pukova, 7. SS divizije, 11. ustaško-domobranske divizije, 12. lovačkog zdruge, 15. i 16. pješadijskog zdruge i 1. gorskog zdruge) se povukao u pravcu doline rijeka Save i Krke, uglavnom na odsjeku od Bregane do Cerklje, na mostobrane koje je već imao pripremljene jugozapadno od Bregane, južno

od Brežica i u rejonu Račja Va — Pirošnica na pravcu: Pirošnica — Cerklje — Zasap.

Poslije pokreta jedinica 4. divizije koji je izvršen 8. maja iz šireg rejona Karlovca, već 9. maja 1945. godine na prilazima Bregani se našla 11. brigada, južno od Cateža 8. brigada i prema Pirošnici 6. brigada. Uz snažnu podršku artiljerije i minobacača, vodile su žestoke borbe protiv neprijatelja na njihovim položajima. Toga dana štab 8. brigade je izdao svoju posljednju borbenu zapovjest u NOR-u Pov br. 259 u kojoj je istakao da se neprijatelj povlači preko Samobora i Brežica prema Zidanom Mostu dolinom rijeke Save u više kolona i da nastoji porušiti mostove i druge objekte na rijekama.

Osma brigada je imala zadatak da razbije neprijatelja u rejonu: Cerina, Catež, V. Malence, Mrzlava, da što prije izbije na put: Prilipe — Krška Vas i da na taj način presječe odstupnicu neprijatelja u dolini rijeke Save. U naređenju štaba 4. divizije je stajalo da 8. brigada treba po svaku cijenu, poslije presjecanja odstupnice neprijatelju, da zauzme neoštećene mostove na rijekama Krka i Sava južno od Brežica. Još početkom aprila bilo je jasno da naše jedinice više ne treba ništa da ruše što se može očuvati u borbi i da moraju spriječavati i neprijatelju rušenje pojedinih objekata, naročito na saobraćajnicama.

Prvi bataljon je dobio zadatak da napadne neprijatelja na pravcu: Sobenja Vas — Brežice i da sa zapadne strane odsječe neprijatelja od mostova na Krki i Savi. Desno od ovog bataljona, 4. bataljon je imao zadatak da napada preko sela Gornja Vas u pravcu Čateža. Oba ova bataljona trebalo je da što prije izbiju u selo Pape i Kamenicu i da zaposjednu k. 140 i k. 150 i na taj način da presjeku odstupnicu neprijatelju na putu Prilipe — Krška Vas.

Drugi bataljon je dobio zadatak da što prije razbije neprijatelja lijevo od 1. bataljona, tj. lijevo od sela Sobenja Vas, izbije u rejon k. 215 zapadno od sela Kamenica, te da u sadejstvu lijevo sa dijelovima 6. brigade odsječe neprijatelja od ulaza u selo Krška Vas i mosta na rijeci Krki.

Treći bataljon je dobio zadatak da napadne neprijatelja od sela Sobenja Vas u pravcu sjeveroistoka — k. 125 i raskrsnice puteva Samobor — Gornja Vas, obezbjeđujući desni bok brigade i hvatajući kontakt sa dijelovima 11. brigade koji su napadali u pravcu Bregane.

Štab 8. brigade je bio u selu Sobenja Vas sa uspostavljenim telefonskim vezama sa štabovima bataljona, kao i sa štabom 4. divizije koji se nalazio u selu Stojdraga. Brigadno previjalište se nalazilo u selu Sobenja Vas nedaleko od štaba brigade, a intendantura i ostali pozadinski dijelovi u selu Stojdraga, gdje je bilo i divizijsko sanitetsko previjalište.

Za izvršenje dobivenih zadataka svaki bataljon je dobio kao pojačanje jednu artiljerijsku ili minobacačku bateriju iz sastava artiljerijskih jedinica viših štabova, kao i posebno uputstvo da se odmah poslije uspostavljanja kontakta sa neprijateljskim jedinicama neprijatelj pozove na predaju, a ako ne prihvati taj poziv, da se odmah prelazi u napad i bez novih naređenja.

Bataljoni su u noći između 9. i 10. maja najprije izvršili potrebne pripreme i pokret da bi došli u borbeni kontakt sa neprijateljskim jedinicama. Pozive naših jedinica na predaju neprijatelj je dočekaio snažnom paljbom i nije ni pomišljao da prihvati predaju. Kao što je i bilo naređeno, slijedio je snažan napad svih bataljona u pravcu puta Prilipe — Krška Vas. Prije svanuća na frontu napada brigade smjenjivale su se eksplozije mina i granata, praćene velikim brojem dugih i kratkih mitraljeskih rafala, jurišima hiljada boraca i starješina i povcima »Naprijed Osma krajiška brigada!« Nije prošlo dugo vremena od početka napada do izbijanja četa 1. i 4. bataljona pod komandom Spase Đukića i Vasana Đukovića, na put južno od Save i Krke sjeverno od Čateža, a nešto kasnije i 2. i 3. bataljona pod komandom Branka Stanarevića i Marka Simića. Izgledalo je da je pri kraju izvršavanje zadatka brigade, te da će biti potrebno skoncentrisati snage u borbi za mostove i oslobođenje Brežica, kao i prebaci-

vanje 8. brigade na lijevu obalu rijeke Save. Međutim, dok su jedinice brigade izbile na ovu komunikaciju, uslijedio je protivnapad neprijatelja sa kraćim vremenskim razmacima u pravcu sva četiri bataljona 8. brigade. Protivnapadi su bili podržani velikim brojem artiljerije i minobacača neprijatelja u početku, a nešto kasnije počelo je dejstvo i iz flakova koji su imali više cijevi, tako da su tek ozelenjeli brežuljci pitomih predjela južno od Brežica prosto rovani minama, granatama i mecima.

Komunikacija je ostala u rukama neprijatelja, a pored nje na visovima se neprijatelj zadržao u odbrani. Nije bilo oklijevanja. Stab brigade je naredio štabovima bataljona da pripreme i ponovo krenu u napad, odbace neprijatelja i izbiju na komunikaciju. Kada je počeo novi napad, već je bilo dobro ojutrilo. Pod udarcima bataljona u ovom naletu gledali smo kako se sa pojedinih brežuljaka povlače grupe neprijateljskih vojnika, a onda odmiču trčeći prema dolini Krke i Save. Gorjelo je od paljbe i bataljoni su napredovali, ali ne dugo. Uslijedio je novi protivnapad neprijatelja, nešto poslije pristizanja jedne motorizovane kolone iz pravca Samobora. Radi njenog daljeg pokreta preduzet je i ovaj novi protivnapad koji je zaustavio dalje napredovanje brigade. Štiteći se ovim protivnapadom, neprijatelj je uspio da prebaci svoju motorizovanu kolonu preko mostova na Krki i Savi i da je provede kroz Brežice. Nju je vatrom pratila naša artiljerija i nanijela joj je velike gubitke. Neprijatelj je dobio i nova pojačanja. U isto vrijeme produžavao je protivnapad bez zaustavljanja, dok su njegove relativno nagomilane snage i dalje prelazile preko mostova na rijekama Krka i Sava i prolazile kroz Brežice. Stab brigade je uporno zahtijevao da se zadrži neprijatelj i čim prije ponovo krene u napad prema komunikaciji. U to vrijeme na pojedinim visovima dolazilo je do borbi prsa u prsa.

O teškim borbama na sektoru 8. brigade uvjerio se Dušan Dozet Dudo koji je bio vršilac dužnosti političkog komesara 4. divizije u brigadi i pratio njen rad,

pomažući štabu brigade. O tome je izvješten i komandant divizije Petar Vojinović. Bilo je neizvjesno ponovo izbijanje na put: Prilipe — Krška Vas i zauzimanje neoštećenih mostova na Krki i Savi. I upravo u toj situaciji, dok je gorjelo na terenu, komandant 4. divizije je telefonom razgovarao sa komandantom 8. brigade Sajem Grbićem da se moraju srediti sve snage brigade radi presijecanja komunikacije i spasavanja mostova na rijekama radi daljeg manevra naših snaga u dolini rijeke Save. Petar Vojinović je naglasio da se mora žrtvovati jedan bataljon u napadu direktno preko mostova, prema Brežicama, da bi se oni zauzeli neoštećeni i da treba organizovati dejstvo artiljerije i minobacača po neprijatelju oko mostova, a naročito po desnoj obali rijeke Save između mosta i prvih kuća u Brežicama, te da se, zbog toga, pod komandu štaba 8. brigade stavlja i Artiljerijski divizion 11. brigade koji se nalazio na vatrenim položajima negdje u blizini.

Bili smo na okupu u štabu. Sa nama je bio i Dudo Dozet. Veljko Miladinović Miladin, zamjenik političkog komesara brigade, tek je stigao iz brigadnog saniteta i obavijestio da u sanitet stižu ranjenici, da ima veoma teških ranjavanja starih boraca i zabrinuto je konstatovao da je to tragično što u posljednjim borbama gubimo najistaknutije borce.

Komandant brigade Sajo Grbić je predložio da *Borde* Vučenović ide u 1. bataljon i da kao načelnik štaba brigade pomogne štabu bataljona. Branko Vignjević, zamjenik komandanta brigade, da ode u 4. bataljon; Veljko Miladinović u 2. i Milan Indić, politički komesar brigade, da ode u 3. bataljon. Dodao je da će on sa Dudom Dozetom riješiti pitanje objedinjavanja upotrebe artiljerije i minobacača sa artiljerijskim starješinama. Za sve nas je taj prijedlog bio prihvatljiv i svi smo krenuli u jedinice.

Bataljoni su dobili naređenje da pređu u napad na svojim pravcima. Bilo je riječi i o prebacivanju 4. bataljona preko Save istočno od Brežica, a 2. bataljona

preko rijeke Krke radi obuhvata neprijatelja na mostu preko rijeke Save, preko kojeg bi trebalo da nastupi 1. bataljon u najvećem naletu da bi se domogao prvih kuća u Brežicama. Pretpostavljalo se da je most miniran, te da će neprijatelj pokušati da ga digne u vazduh. Ovo se moglo onemogućiti jedino uspješnim dejstvom artiljerije i minobacača po onostranoj obali Save i između mosta i prvih kuća u Brežicama od kojih se pretpostavljalo da idu kablovi prema miniranim dijelovima mosta, ukoliko je miniranje izvršeno ranije.

U međuvremenu se izmijenila situacija. Naime, neprijatelj je propustio svoje pristigle snage preko mostova na Krki i Savi kroz Brežice i osim manjih dijelova povukao je i glavne svoje snage koje su bile u borbenom dodiru sa jedinicama 8. brigade.

Bataljoni brigade su inicijativno krenuli u napad na neprijatelja, što se poklapalo sa planom kojeg je pravio štab brigade. U rejonu raskrsnice puteva kod sela Kamenica ubrzo su artiljerijski divizion 8. i 11. brigade bili spremni za dejstvo, a 1. i 4. bataljon nadirali su u pravcu mostova. Privučeni su i teški minobacači iz bataljona. Bataljoni su krenuli u juriš prema komunikaciji i mostovima. Otpor neprijatelja je bio znatno splasnuo, ali je na pojedinim pravcima i dalje bio veoma snažan. Prema dolinama Save i Krke išlo je u napadu, na relativno uskom frontu, blizu 3.000 boraca 8. brigade i slivalo se niz brežuljke ka dolinama rijeka kao lavina.

Pred mostovima se zaustavio 1. bataljon na odstojanju potrebne sigurnosti za dejstvo artiljerije i minobacača koja je pažljivo pripremana. Može biti nešto poslije 11 časova 10. maja 1945. godine artiljerija i minobacači su stupili u dejstvo po već navedenim rejonima. Eksplozije su odsjekle Brežice od mostova. U nastupanju vidio sam iz neposredne blizine kako je direktno pogođen jedan naš fotograf. Išao je u prvim redovima i sve snimao. Naročito kada bi naši borci zalegli i tukli iz oružja. Kada je sa strane snimao jednu grupu boraca

koja je pretrčavala, pogodio ga je metak direktno i ostao je mrtav na mjestu.

Poslije artiljerijske vatre krenuo je na mostove i 1. bataljon. Iako dugi, naročito onaj na Savi, mostovi su pređeni dosta brzo, bez borbe. Mislim da je na izlazu sa mosta prema Brežicama ranjen samo jedan borac. Tek na ulazu u naselje Brežice 1. bataljon je naišao na manji otpor, kojeg je uspio savladati prije nego što je preko mosta prešao 4. bataljon, a zatim i ostale jedinice. Ubrzo je Brežice bilo u rukama 8. krajiške brigade. Nešto kasnije na sjeverozapadnoj strani ovog mjesta vodila se borba s neprijateljem koji se izvlačio.

U borbama u širem rejonu Brežica 8. brigada je uspjela da sa veoma malo gubitaka sačuva mostove na Krki i Savi i zarobi oko 270 neprijateljskih vojnika, među kojima je bilo i onih koji su minirali most na Savi. U nekim izvještajima je naveden manji broj zarobljenih i dati su podaci o zaplijenjenim materijalnim sredstvima i naoružanju. Brežice je bilo puno naoružanja, transportnih sredstava i zaprežnih kola sa ogromnom količinom vojne opreme i raznog materijala.

Poslije oslobođenja Brežica i spasavanja mostova, brigada se jedno vrijeme zadržala u Brežicama i oko njih, a onda je prije pada mraka prebačena na prostor od željezničke stanice Brežice prema selu Doljenja Vas, gdje je prenoćila 10/11. maja 1945. godine. To je za brigadu bila prva noć poslije njenog formiranja 1942. godine poslije koje nije više bilo borbi. Praktično kraj rata, ah, ipak, nije bilo tako. Produžila je pokret na sjeverozapad u okviru planiranih zadataka koje je imala 4. divizija da izvrši u širem rejonu Celja. Događaji koji su se odigrali u sjeverozapadnom dijelu naše zemlje između 11. i 13. maja 1945. godine prekinuli su pokrete svih jedinica ove divizije u pravcu Celja, pa i 8. krajiške brigade.

MILAN INDIĆ

BORBA NA PERJASICI

Kolona brigade kretala se od Slunja dalje na zapad. Na petnaestom kilometru račvala se cesta, lijevo ka Ogulinu i dalje, desno za Perjasicu prema Karlovcu. Kolona se kretala ćutke. Sa začelja kolone izvirivali su da vide kuda će čelo kolone krenuti, lijevo ili desno. Ako okrene lijevo, još predstoji dugačak i težak marš, ako okrene desno, blizu je i uskoro će biti prilike da tuče neprijatelja, koji bježi kako bi nekažnjeno umakao iz naše ratom porušene, opustošene i napaćene zemlje. Odjednom, zaorija je pjesma. Kolona je krenula desno – Perjasici.

Selo Perjasica, mjesto gdje su potučeni italijanski fašisti 1942. godine od kordunaških partizanskih jedinica, do temelja spaljeno, gdje je iznikla partizanska balada »Na Kordunu grob do groba«, izgledalo je opustošeno. Ali iz malih bajti izlazio je narod veoma ozaren i raspoložen, dočekivao je brigadu raširenih ruku, jer je u njoj gledao nadu, svoju uzdanicu koja će uništiti i oterati zlokobnog neprijatelja.

Jedinice brigade razmještene su za odmor i prenoćište. Vršene su posljednje pripreme za predstojeću borbu.

Sutradan, u zoru 30. aprila 1945. godine dva bataljona 8. krajiške brigade zauzeli su položaj prema neprijatelju. Na položaj je izašao i 4. bataljon. Dijelovi 104. njemačke divizije i druge jedinice ustaša i drugih utvrdili su se fortifikacijski u tri linije. Odmah ujutro otpočela je žestoka borba, koja je vođena cio dan. Napad je izveden na prostoru između rijeke Korane i Mrežnice. Na svim pravcima napada naših snaga neprijatelj se žilavo branio upotrebljavajući i najtežu artiljeriju kojom je raspolagao. Naša artiljerija koja je imala oruđa od najmanjeg kalibra do dalekometnih artiljerijskih oruđa efikasno je tukla neprijateljske položaje. Na našem položaju neprijatelj se malo pokrenuo unazad iako je naša artiljerija neka utvrđenja potpuno razorila.

Osvanuo je 1. maj, praznik rada i borbe. Slavili smo ga u jednoj uvali, pod vatrom granata neprijateljskih artiljerijskih oruđa.

MARINKO LUKIĆ

TREĆI BATALJON U NAPADU NA KARLOVAC

Treći bataljon 8. brigade uveden je u borbu, 30. aprila ujutro kada je bilo potpuno svanulo i razdanilo se. Naša druga četa imala je zadatak da napadne neko brdo koje je bilo, tako reći potpuno golo. Sem rovova na samom vrhu nisu se vidjela druga utvrđenja. Primjetili smo doduše u podnožju brda dosta grmova, ali to nije privlačilo našu pažnju. Poslije svih potrebnih priprema, razvili smo streljački stroj i krenuli u podilaženje neprijateljskim rovovima, računajući na one što smo ih osmotrili na brdu, međutim teško smo se prevarili, jer smo vrlo brzo ustanovili da su grmovi koji ma mi nismo poklanjali pažnju ustvari rovovi. Ovo smo ustanovili kad nas je neprijatelj pustio na blisko odstojanje, pa je otvorio paklenu vatru na čitav streljački stroj iz tih kobnih »grmova«. Tu smo odmah imali dosta gubitaka, i pretrpjeli smo u početku napada teški šok, tako da je napadni elan boraca naglo opao. Radi ponovne organizacije napada, naredio sam da se četa povuče na polazni položaj na ivicu jednog velikog gaja. Neočekujući i sasvim iznenada, na naš polazni položaj, sručio se koncentrični napad neprijateljske artiljerije. Umjesto da sam četvu povukao unapred, učinio sam obrnuto, pošli smo dublje u gaj, tako da je neprijateljska artiljerijska vatra imala bolje dejstvo. Učinjenu grešku brzo smo ispravili ali smo već imali dosta ranjenih i mrtvih. U ponovno organizovanom napadu manevrom smo izbjegli ove »grmove« pa smo sa znatno manjim gubicima izbili na vrh brda. Istina tu smo vodili borbu,

koliko se sada sjećam, sve negdje do oko 16 časova toga dana. Neprijateljski vojnici su se povukli u najvećem neredu, jer je jedan vod naše čete uspeo da se probije kroz neku uvalu i da dođe neprijatelju skoro iz pozadine. Pošto smo ovladali ovim položajima, vidjeli smo da su Nijemci napravili te »vučje jame« da se nisu mogle osmotriti jer su iskopanu zemlju odnijeli, a rovove tako zamaskirali da izgledaju kao prirodni grm. Ovi rovovi, koliko se sjećam bili su uglavnom za stojeći stav. U njima su imali dosta i snajperskih pušaka, sa kojima su nam nanijeli dosta žrtava. Posebno moram istaći da smo po prvi put naišli na ovako lukav način utvrđivanja zbog čega nam je neprijatelj i uspio nanijeti dosta gubitaka.

Grupa boraca, koja je izbila na brdo javila je da je zaplijenila jedan tenk. Ubrzo sam i sam stigao tamo, sa još nekoliko drugova. Konstatovali smo da to nije tenk već samohodni top. Pošto nam je skrenuta pažnja na opreznost pri zarobljavanju neprijateljske tehnike, naredio sam da se ništa ne dira i da se sačeka neko ko se bolje razumije u to oružje. Uskoro se prijavio jedan vojnik koji to oružje dobro poznaje i zatražio da vidi šta tu sve ima. Odmah na početku je pokazao na pištolj na sedištu. Kada smo bolje zagledali ustanovili smo da je pištolj zavezan nekom žicom i tako stavljen na sedište, što se odmah moglo vidjeti da je neprijatelj, prije povlačenja, minirao samohodni top. Sva je sreća što borci, koji su prvi došli do samohodnog topa nisu ništa dirali inače bi svi izginuli. Naredio sam da se postavi straža i da se čekaju stručnjaci koji će izvršiti razminiranje.

GOJKO BESLAČ

NAPAD NA BREŽICE

Pošto su jedinice 4. krajiške divizije oslobodile Karlovac 6. maja 1945. godine, 8. krajiška brigada kreće usiljenim maršem prema s. Petrići Draga i 9. maja

1945. godine 1. bataljon je stiže u s. Zeino nadomak Brežica.

Osma brigada dobila je zadatak da presječe odstupnicu neprijatelju koji se kretao u kolonama od Samobora prema Brežicama. Devetog maja u 12.00 časova izvršili smo prvi napad na neprijateljeve kolone u povlačenju, ali nismo imali uspjeha. Poslije podne istog dana obnovili smo napade u nekoliko navrata, ali opet bez uspjeha. Neprijateljevu kolonu nismo uspjeli presjeći.

Desetog maja 1. bataljon se u 02.30 časova nalazio na položajima koje je držao i prethodnog dana. Uslijedio je ponovo napad svih jedinica 8. brigade duž komunikacije. Tom prilikom uspjeli smo presjeći neprijateljsku kolonu i prisiliti ga da usmjeri dalji pokret ka rijeci Savi — putem koji vodi od s. Prilipe preko Čateških Toplica.

Pošto je neprijatelj prekinuo dalji pokret komunikacijom u pravcu Brežica, 1. bataljon je brzim nalletom izbio na komunikaciju na liniji s. Čatež — sjeveroistočni dio s. Cerina a zatim u četnim kolonama nastavio nastupanje ka mostovima na rijekama Krki i Savi kojima se prilazi Brežicama. Pošto je neprijatelj imao ranije organizovane položaje za odbranu pred mostom, 1. bataljon je bio dočekan jakom vatrom, pa je zbog toga bio primoran da zastane i ponovo organizuje napad.

Druga četa je izbila na brisani prostor na putu zapadno od s. Čatež. Zastala je jer je neprijatelj iz uporišta ispred mosta davao jak otpor. Međutim, pošto smo izbili neposredno pred položaje ispred mosta došlo je do prekida vatre pošto je neprijatelj tražio pregovore. Prvi put u toku četvorogodišnje borbe imao sam priliku da pregovaram sa ustaškim oficijom. Pošto je izišao iz rova tražio je najstarijeg partizanskog oficira da s njim pregovara. Ja sam se javio iza jednog bora koji mi je služio kao zaklon i pitao ga šta hoće. — Rekao je da bi se oni predali i pitao pod kojim uslovima tražimo njihovu predaju. Odgovorio sam da se predaju, a da će se prema njima postupati kao i sa drugim zarobljeni-

cima. »Znači li to da nas nećete pobiti?« — upitao je, na šta sam ja odgovorio potvrdno. »Da ste se vi partizani tako prema nama odnosili do sada, mi ne bismo ratovali jedni protiv drugih«. Odgovorio sam »ako smo mi i ubijali, ubijali smo samo zločince, a vi ste ubijali i nevine žene, djecu i neborračko stanovništvo«. Odgovorio je da on ide kog svog pretpostavljenog da se dogovore i da sačekamo. Međutim, više se nije pojavio. Ustaše nisu mislile na predaju, a pojava ovog ustaškog oficira bila je varka i obmana. Za vrijeme dok smo pregovarali njihovi dijelovi su se prebacivali iz rovova preko mosta u Brežice. Kada smo ovo uočili, uslijedio je naš juriš kroz borovu šumu poslije čega je 2. četa izbila ispred mosta odakle smo imali dobar pregled.

Poslije izbijanja čete pred most došao je kod nas komandant bataljona Spase Đukić. Ukratko sam ga upoznao sa situacijom, a zatim smo izišli na jedno uzvišenje ispred mosta odakle je dvogledom osmotrio most i grad Brežice. Reče mi da će biti velika šteta ako neprijatelj digne most u vazduh, a zatim šta mislim da li bih smio riskirati da sa jednim vodom pređem preko mosta i spriječim neprijatelja da ga sruši. »Želio bih«, rekao je »da preko mosta pređemo prvi, jer bi u tom slučaju 1. bataljon dobio prelaznu zastavicu...«

Pažljivo sam ga slušao, a zatim sam odgovorio da je rizično naletjeti sada na most, a ne znamo da li je miniran ili nije. Pored toga, neprijatelj će staviti most pod ubitačnu vatru i imaćemo velikih žrtava. Desiće se da kada budemo sa vodom na sred mosta, neprijatelj će most minirati i otići ćemo i ja i cio vod u vazduh. Na ovu moju primjedbu komandant bataljona je dodao da će on preduzeti mjere da jedna baterija topova i minobacača četa bataljona tuku kuću pored mosta na lijevoj obali Save, za koju smo predviđali da je u njoj smješteno odeljenje Nijemaca za miniranje mosta.

Da je i sam komandant bataljona Spase Đukić bio svjestan kakvom se riziku ovim izlažemo uvjerio sam se tek kada sam u ratnoj arhivi, koja se nalazi u Vojnoistorijskom institutu, našao Operativni izvještaj Komande 1. bataljona dostavljen poslije ove akcije. U ovom Operativ-

nom izvještaju, pored ostalog, navedeno je: »Važno je napomenuti borbenost i odlučnost boraca i rukovodioca 2. čete ovog bataljona na čelu sa komandantom čete poručnikom Beronja Stojanom, koji su, ne prezajući od opasnosti i po cijenu vlastitog života izvršili juriš na željezni most preko rijeke Krke i Save, te isti sačuvali od neprijateljskih elemenata, koji su imali namjeru da most miniraju i dignu u vazduh po prelasku neprijateljskih snaga preko mosta«.

Most je dugačak nešto preko 500 metara. Željezne je konstrukcije sa stubovima-nosačima od betona. Premošćava dvije rijeke (Krku i Savu). Rijeka Krka uliva se u Savu jedan kilometar nizvodno od mosta. Između rijeke, ispod mosta, nalazi se suvo zemljište u vidu poluostrva, a na sredini mosta montirane su željezne stepenice kojima se može sići pod most između rijeke.

Artiljerija je zaista uspješno i precizno tukla kuću pored mosta na lijevoj obali Save. Za vrijeme dejstva artiljerije krenuo sam sa 1. vodom na čelu sa komandantom voda Marinkom Rajakom na most u koloni po jedan na odstojanju od po 20 do 30 metara. Kada sam sa dijelom voda stigao do sredine mosta i do stepenica, brzo sam sišao pod most da ga osmotrim sa donje strane i vidim da li je miniran ili nije. Ništa sumnjivo nisam uočio. Ponovo sam se brzo vratio uz stepenice na most i komandovao vodu juriš da bismo što prije prešli preko druge polovine mosta na lijevu obalu Save i upali u grad Brežice. Konačno smo prešli preko mosta uz minimalne gubitke od 2 poginula i 3 ranjena borca.

Pošto sam sa vodom boraca prešao most i upao u prvi blok kuća grada Brežice, nastavili smo nastupanje duž glavne ulice koja od mosta vodi ka željezničkoj stanici. Neprijatelj nas je tukao jakom puščanom i mitraljeskom vatrom iz vatrenih gnijezda kojih je bilo u glavnoj ulici i na balkonima kuća. Prijetila je opasnost da neprijatelj izvrši protivjuriš i da nas ponovo potisne ka mostu ili opkoli u gradu. Zato sam poslao kurira preko mosta sa naređenjem da odmah preko mosta krene i ostali dio 2. čete. Kada je pristigao i ostali dio, po vodnim kolonama krenuli smo glavnom ulicom. Poslije izbijanja

na zapadni dio grada četa je zastala do pristizanja ostalih dijelova 1. bataljona.

Nakon izbijanja jedinica 1. bataljona na liniju pruge između željezničke stanice Brežina — s. Dobava obustavljen je pokret i naređeno da se zastane na dostignutoj liniji do daljeg, a ispred jedinica upućeni su manji dijelovi sa zadatkom održavanja kontakta sa neprijateljem.

Na ovom položaju jedinice 1. bataljona ostale su do 11. maja 1945. i pošto nas je smijenio 2. bataljon 1. bataljon je povučen u grad Brežice na odmor.

Na željezničkoj stanici Brežina 2. četa je zaplijenila kompoziciju od 100 vagona natovarenih raznim motornim vozilima: motociklima, limuzinama, kamionima, bordinim kolima, pa i tenkovima. U gradu Brežice zaplijenjeno je: 160 puškomitraljeza raznih modela i porijekla, 600 pušaka raznih kalibara i porijekla, 3 protivtenkovska topa, 2 brdska topa, 5 flakova, 32 teška mitraljeza, 3 sanitetska kola, 14 prikolica, 6 teških minobacača, zatim 15 vagona razne municije, vagon polovnog odijela, 2 vagona radio-aparata, te jedan magacin pun žita i brašna.

STOJAN BERONJA

SJECANJE NA POSLJEDNJE BORBE 8. BRIGADE

U brigadu sam stupio po oslobođenju Sarajeva. Bio sam borac 1. čete 4. bataljona. Kako sam bio mah rastom uvijek sam bio na začelju čete. U maršu do Karlovca mijenjali su se bataljoni na čelu brigade. Drugog maja 1945. bio sam ranjen i otpremljen u bolnicu u Ogulin. Torn prilikom bio je ranjen i moj komandir čete. U Ogulinu sam proveo oko 25 dana, kada sam se sa otpušnikom iz bolnice uputio u Zagreb, gdje sam preko Komande grada doznao da je moja brigada iz Dalmacije

preko Sarajeva krenula za Srbiju. Krenuo sam za Sarajevo. U Sarajevu sam se javio u Komandu grada i bio raspoređen do dolaska moje brigade da čuvam stražu na padinama Trebevića. Oko 15 dana sam čekao moju brigadu i po dolasku odmah sam se javio u jedinicu. Nastavljen je put preko Romanije za Srbiju. Stigli smo do Šapca, a sutradan naš bataljon je nastavio za Koceljevo. U Koceljevu sa mojom četom učestvovao sam u hvatanju ostataka četničkih bandi. Kako sam tada imao 19 godina i malu maturu, to me pr-ekomanduju u hemijsku četu pri štabu 4. divizije u Valjevu. S obzirom na mladost i prekinuto školovanje u toku rata demobilišu me i dođem u Sarajevo januara 1946. godine.

U toku marša od Sarajeva do Karlovca vidio sam da se održavaju neki sastanci od probranih boraca, pa sam se i sam interesovao kako ću i ja tamo prisustvovati i doznao sam da su to skojevci i da se treba dokazati svojim radom i hrabrošću i' zaslužiti da budem primljen u SKOJ. Odmah sam postao bolji vojnik i javljao se za nošenje municije, rezervne cijevi za mitraljez i pored svoje opreme koju sam imao. Kada smo primili borbu, već prvog dana sam se javio za bombaša. Drugog dana postao sam pomoćnik puškomitraljesca, jer je raniji pomoćnik Mujo Pandžić poginuo. Već trećeg dana bio sam ranjen, zbog čega me nisu mogli ni uočiti da budem primljen u SKOJ. Kratko vrijeme provedeno u Koceljevu takođe nije dalo nikakve rezultate. Poslije odlaska u Valjevo dobio sam pismo od mog vodnika u kome mi je pisao da su htjeli da me prime u SKOJ. To pismo sam pokazao jednom skojevcu u Hemijskoj četi, koji je to prenio sekretaru aktiva i 8. oktobra 1945. bio sam primljen u SKOJ.

Naš bataljon (4) dana 29. aprila bio je na čelu kolone u maršu brigade. S obzirom da sam bio u 1. četi tog bataljona bili smo na čelu brigade. Kada je došlo vrijeme konaka moja četa je morala ići najdalje. Vidio sam gdje je ostala naša 2. četa. Kada smo stigli u neko malo selo, raspoređeni smo na spavanje po štalama. Kuhar nam je rekao da odemo na spavanje, pa će nas buditi kada bude gotova večera.

Kako smo bili umorni to smo odmah svi zaspali. Kada su me probudili povcima diži se ja sam izašao napolje u noć, koja je bila tako mrkla da se ni prst pred sobom nije vidio. Pošao sam u stroj i kada me hladni jutarnji zrak malo razbudio, vidio sam da to nisu drugovi iz moje čete, pa sam ih upitao koja je ovo jedinica. Odgovorili su mi da je to Zaštitni vod brigade. Pitao sam gdje je otišla moja četa, no oni mi nisu znali odgovoriti. Potrčao sam gore-dole, tamo-amo i zvao svoju četu, ali nema nikakvog odgovora.

Sjetio sam se gdje je ostala naša 2. četa pa se istim putem vratim drugoj četi. Stražar me zaustavio i pitao za lozinku koju nisam znao. Zatražio sam od stražara da pozove dežurnog koji je brzo došao i kojem sam rekao da je naša četa dobila naređenje za pokret. On me začuđeno pogledao, slegnuo ramenima i pitao da li sam večerao. Kako stvarno nisam večerao on me odveo na kazan i lijepo sam večerao. Smjestio me kod vrata jedne štale da spavam, a ja sam mu prethodno rekao ako dođe moja četa da me budi.

Nije prošlo puno vremena dežurni me probudio i ja se javim svom komandiru. Komandir me izgrdio gdje sam bio i šta sam radio, pa kada sam mu sve ispričao rekao mi je da su ostali vodnik, desetar i borac da me traže. Iza ovoga nije prošlo puno vremena dođe ova trojka i raportira komandiru da me nema i da sam vjerovatno već zarobljen a možda i mrtav. (Naša četa je bila najisturenija prema neprijatelju). Komandir se samo nasmijsao i rekao im eno ga tamo. Može se misliti koliko mi je bilo za ovo teško, ali su mi ipak i oni oprostili kada sam im sve ispričao kako sam došao do druge čete.

*

Drugog maja 1945. 1. četa 4. bataljona nalazila se na terenu pored rijeke Korane, koja je na tom mjestu pravila veliku okuku. Gonili smo neprijatelja i najednom smo začuli pucnje iza leđa. Pala je komanda da se povučemo sa jedne kote, koju je rijeka Korana zaobilazila. Tom prilikom smo ipak kontrolisali i napadali neprijate-

lja, koji se povlačio i koji je bio nama za leđima. Nije maca je bilo vjerovatno oko jedan bataljon na koji smo osuli paljbu iz svih oružja, pa čak smo bacali i bombe, jer smo bili u boljem položaju nego oni, koji su se kretali pored rijeke Korane i preko one kote gdje smo mi bili. Tom prilikom ih je dosta izginulo, a i nešto zarobljeno.

Kada smo ponovo osvojili pomenutu kotu, pala je komanda da se mitraljesci prebace preko kote, a da štite puškari. Kako sam tada bio pomoćnik mitraljesca Hadže Kekića, to smo se mi prebacili i nastavili da dejstvujemo.

Tada je dotrčao do nas komandir Carić Mane i rekao mitraljescu »vidi ga odakle puca« (Švabo se sakrio za grmen i odatle je na nas pucao). Kako je stajao uspravno komandir je bio idealna meta. Pogođen je u stomak. Kada je pao ja sam ga povukao malo k sebi da ga ne bi još šta pogodilo. Klečao sam na desnoj nozi, pa kako sam vukao komandira lijevom rukom k sebi to me baš tada pogodi metak u palac desne ruke i u nogu (but). Metak je prethodno probio moj ašov što je bio za-boden u sanduk.

Mitraljezac Hadžo Kekić kada je to vidio, rekao mi je da trčim, a da će me on štititi i da javim da je komandir ranjen. Otrčao sam uzbrdo koliko me noge nose i javio da je komandir ranjen.

Ja sam otpremljen u četnu ambulantu, zatim u bataljonsku pa u brigadnu. Znam da sam se vozio volovskim kolima. Čuo sam da komandir nije preživio ranu, jer je bio sit, navodno da je bio gladan da bi ostao živ.

MATO TUKA

MOJI DANI U BRIGADI

Godine 1945. naiđe naša vojska kroz naše selo, a ja čuvam ovce. Jedan oficir pozva mene da pođem sa njima i ja pristadoh. Dadoše mi pušku i nešto metaka te preko

brda izbismo na Sarajevo. Ja mlad, seljačko dijete, nika-
da Sarajevo nisam ni vidio, a sada ratujem na Sarajevu
i to kao pravi ratnik.

Zauzesmo Sarajevo. Odmah se kreće za neprijate-
ljem. Pada grad po grad u naše ruke, dok za nekoliko
dana ne stignemo do Karlovca. Nas dosta, a neprijatelja
čini mi se dosta više. Ima neka rijeka, zove se Korana.
Prelazi se i tamo i ovamo. Dok mene nešto teško udari
u leđa. Ja jeknuh i ne mogu da se podignem. Rekoh vod-
niku da sam ranjen. On me ponese u jedan zaklon i po-
zva bolničare da me preuzmu.

Bolničari me previše i uputiše u Ogulin u bolnicu.
Ranjen sam u desnu plećku. Bolnica bješe pretrpana. Tu
ostadoh neko vreme i kad sam se oporavio, nađem moju
jedinicu u Zadru. Sa jedinicom sam prešao od Zadra do
Loznice i u Loznici sam bio raspoređen u Bajinu Baštu.
Za mene je ovo bilo veliko iskušenje. Ja mlad ni 15 go-
dina. Gonimo ostatke bande koja je još ostala nelikvi-
dirana.

Ne znam koje je vreme tačno i doba godine. Dođe na-
redba da se mlado godište demobilise i ja se radujem. Kad
ono opet nakon pokreta stigismo u Bijelu Crkvu. Kažu da
je u Srbiji tu pukla prva puška i da dolazi drug Tito. I
stvarno dođe drug Tito, a naš bataljon obezbeđuje. Tada
sam vidio Tita prvi put.

Posle ovog vremena demobilisan sam i kada sam
došao kući opet mi dadoše pušku jer su se još nalazile
bande po okolnim planinama.

ŽARKO ĐURĐIĆ

POSLJEDNJI JURIS

Poslije oslobođenja Zagreba i Karlovca naša brigada
je hitala put Brežica. Ujutro 9. maja 1945. godine briga-
da je stigla u selo Stojdraga, nedaleko od Brežica. Ovdje
smo saznali da je armija Rajha kapitulirala. Zadatak bri-

gade je bio da izbije na komunikaciju: Samobor — Bre-
žice i presiječe odstupnicu neprijatelju koji se povlačio sa
pravca Zagreba ka Zidanom Mostu. Iz sela Stojdraga bri-
gada je ubrzanim pokretom produžila na komunikaciju
Samobor — Brežice i postavila zasjedu duž komunika-
cije, koju na naše iznenađenje neprijatelj nije obezbjeđi-
vao. Oko podne od Samobora naišla je neprijateljska mo-
torizovana kolona, koju je naša zasjeda propustila sve dok
čelo kolone nije došlo do mosta »Krka — Sava« kod Bre-
žica, gdje je bilo lijevo krilo i »čelo« naše zasjede. U ova-
ko idealnoj situaciji da tučemo i posljednjeg neprijatelja
umjesto komande »pali« pala je komanda »pregovarati«.

Neprijatelj je dobio u vremenu da se iz marševskog
razvije u borbeni poredak i da nam odgovori »preko ni-
šana«.

Sutradan, 10. maja 1945. godine, brigada je obnovila
napad s ciljem sprečavanja neprijateljskog odstupanja i
zauzimanja Brežica, važne raskrsnice u tom dijelu. Po-
sebno je podvučeno da se mora spasiti most na ušću
Krka — Sava. Napad je počeo u zoru i poslije jake arti-
ljerijske i minobacačke vatre siloviti juriš naših boraca
niko nije mogao zaustaviti i već u ranim jutarnjim časo-
vima brigada je izbila na desnu obalu Save i zaposjela
most Krka — Sava na našoj strani obale. Ovim je defini-
tivno presječena odstupnica još nekih dijelova neprija-
telja koji su se »vukli« od Samobora za Brežice. Oko mo-
sta bili su koncentrisani naš 1. i 2. bataljon i artiljerijski
divizion i svi prilazi mostu sa neprijateljske strane bili
su pod ubitačnom vatrom naših boraca, kako bi se spre-
čilo da neprijatelj minira most.

Kada se u višim komandama shvatilo da od prego-
vora nema ništa, naredeno je da se obnovi napad. Ko-
mandant brigade Sajo Grbić naredio mi je da pođem kod
mosta gdje su već bili komandanti 1. i 2. bataljona i ar-
tiljerijskog divizionu i da se izvrše pripreme za juriš pre-
ko mosta u Brežice. Kada sam došao kod mosta, tamo je
već bio 1. bataljon, a 2. bataljon lijevo od njega na desnoj
obali rijeke Krke. Nije trebalo puno vremena da utana-
čimo sadejstvo između 1. i 2. bataljona i artiljerijskog
divizionu i da se jedinice pripreme za juriš, jer su već

bile na jurišnom položaju. Poslije kratke, ali snažne artiljerijske pripreme, od koje se »tresla« Brežička kotlina, na juriš preko mosta pošla je najprije 2. četa 1. bataljona. Svi smo bili tu, nedaleko od mosta: komandanti 1. i 2. bataljona Spaso i Branko, komandant artiljerijskog divizionara i ja. Sa posebnim zadovoljstvom posmatrali smo borbu 2. čete 1. bataljona kako jurišaju preko mosta i njihovog komandira Stojana Beronju, kako komanduje i vodi četu u posljednji juriš, u posljednji borbeni podvig. Komandir čete je vješto prebacivao vodove i obezbjeđivao vatrenu podršku da se dobio utisak da je ta radnja dugo trenirana. Najprije je 1. vod, sa komandantom Marinkom Rajakom na čelu, pod zaštitom druga dva voda i ostalih jedinica jurnuo preko mosta i za tren se našao na onoj strani mosta. Posljednji juriš boraca 8. brigade bio je tako silovit, tako udaran, kao da je rat tek počeo. Kada je mostobran stabilizovan i ostale jedinice počele da prelaze preko mosta, komandant 1. bataljona sa olakšanjem je raportirao komandantu brigade: »Most je spašen!«.

BORBE VUČENOVIC

POZDRAV SLOBODI

Preživjeli borci NOR-a znaju da je u toku četvorogodišnje borbe bilo veoma teških dana. Bilo je mnogo pojedinačnih i zajedničkih patnji i stradanja. Poslednji dani rata, te naše slavne i natčovječanske borbe, za mnoge od nas bili su kritični. Sloboda je na pragu — to smo svi osjećali i znali, ali i potreba da se pobjedi sav okupljeni ološ domaćih izdajnika, koji su se grčevito borili, zajedno sa već razbijenim okupatorskim snagama. Sve te snage su nastojale da se izvuku iz naše zemlje i na taj način izbjegnu zasluženu kaznu.

Riječ je o napadu snaga 4. divizije na garnizon Karlovac. U ovom gradu su se okupile bande ubica, palikuća i pljačkaša da bi pružile žilav otpor. Karlovac je napadan zadnjih dana aprila i početkom maja 1945, upravo nekoliko dana prije kapitulacije Trećeg Rajha. Mi to još uvijek nismo znali i očekivali. Ratovali smo tako kao da će još dugo trajati borba za konačno oslobođenje naše zemlje.

Početak napada na Karlovac oglasila je naša artiljerija tučući veoma snažnom vatrom po neprijatelju, koji se unaprijed za odbranu organizovao, ukopao i dobro pripremio. Naš napad je bio tako silovit da smo mislili nema od tog neprijatelja ništa. Ali nije tako bilo. Tu su se nalazile ustaše — 4. bojna 3. ustaškog zdruga, 104. njemačka divizija sastavljena od 724. i dijelova 734. pješadijskog puka, koji su branili centralni položaj. Ove snage snažnom artiljerijskom vatrom podržavao je 654. njemački artiljerijski puk. Tu je kao i uvijek bilo i zloglasnih četnika. Sav ovaj ološ bio je riješen na odbranu do zadnjeg čovjeka, jer i nema za drugo ništa da se bori sem za goli život. Uslijed jake artiljerijske, minobacačke, mitraljeske i ostale vatre počela je da gori Vinica, brdo iznad Karlovca, na kojem su se vile ustaške, četničke i njemačke zastave. Nekoliko puta su te zastave uništavane od naše artiljerijske vatre, ali su istog momenta isticane nove. To je razljutilo naše borce i rukovodioce koji su išli na juriš, što je značilo ići u smrt ili u susret smrti pred samo oslobođenje zemlje. Ovo ih nije zaustavljalo. Vjera u konačni obračun sa neprijateljem i oslobođenje zemlje bila je jača od pomisli na smrt. U nekoliko navrata neprijatelj je izveo tako silovit protivnapad, upravo tako kao da za njega predstoji sloboda, a ne za nas. Poslije tih snažnih artiljerijskih vatri borci 6, 8. i 11. krajiške brigade su izveli juriš.

Za akciju smo bili dobro pripremljeni i ako umorni od prethodnih borbi i veoma napornog i dugog marša. Artiljerci su imali dosta municije i već veliko iskustvo u rukovanju oruđima. Naše partizanske brigade su imale veliko povjerenje u »svoje artiljerce«, kako su nas od milošte zvali. Zaista, mi smo to povjerenje i opravdali u borbama za oslobođenje Banjaluke, Travnik, Zenice, Buso-

vače, Kaknja, Vareša, Sarajeva i drugih mjesta. Komandanti 6. i 8. brigade, Milančić Miljević i Sajo Grbić, nisu ni izustili svoje zahtjeve za artiljerijskim ciljevima, a artiljerci su već tukli sa puno uspjeha te i druge ciljeve.

Gubici jedinica 4. divizije, a time i jedinica 8. krajiške brigade, u borbama za oslobođenje Karlovca najbolje potvrđuju težinu otpora kojeg su okupatorske snage i snage domaćih izdajnika pružile. Dajući žilav otpor snagama 4. krajiške divizije, okupator i domaći izdajnici ponašali su se kao ranjena zvijer. To je, između ostalog, i jedan od razloga da je na pravcu nastupanja 8. krajiške brigade prema Brežicama, neprijatelj pružao veoma žilav otpor. On je na tom pravcu držao čvrsto mostove na r. Krki i r. Savi, južno od Brežica, upravo na komunikaciji Samobor — Brežice.

Tako su negdje 9/10. maja 1945. jedinice 8. krajiške brigade vršile jak pritisak na neprijatelja, potiskujući ga prema Brežicama, odnosno do mostova na rijekama Krki i Savi. Mi u artiljerijskoj brigadi dobili smo naređenje: »Tući iz svih raspoloživih artiljerijskih oruđa«. Skoncentrisali smo sva oruđa, čak smo povukli i minobacače iz brigade. Artiljerija je morala da gađa samo uski pojas oko mostova, da ne bi rušila objekte i građu. U izvještaju štaba 8. krajiške brigade o ovoj borbi piše: »Po izbijanju na komunikaciju skoncentrisali smo artiljeriju divizije, kao i dijelove artiljerije 11. krajiške brigade i baražnom vatrom tukli smo neprijatelja koji je bježao preko mostova«.

To je bila prava artiljerijska kanonada. Zaista, dosta municije i velika želja za pobjedom nad neprijateljem činila je artiljerce ponositim na silovitost vatre. Zahvaljujući u prvom redu preciznosti artiljerijske vatre, silovitosti napada snaga 8. krajiške brigade, mostovi su ostali neporušeni, a postavljeni zadatak je uspješno izvršen.

Vijest o kapitulaciji Hitlerove Njemačke, brzo se proćula po svim jedinicama divizije, pa i kod nas u artiljerijskoj brigadi. Slaveći to saznanje, dugo smo pričali o naređenju: »Tući iz svih raspoloživih artiljerijskih oruđa« i nazvali to kao pozdrav slobodi.

DURO BALABAN

SAOPSTENJE O ZAVRŠETKU RATA I PROSLAVA POBJEDE

Na prostoru između željezničke stanice Brežice i Dolenja Vas 11. maja 1945. godine u svim komandama, štabovima i jedinicama 8. brigade više se iščekivao pokret nego što su za njega vršene pripreme. Znalo se da brigada treba da krene pravcem: Videm Krško — Sevnice — Smarje u pravcu Celja kuda su bile orijentisane i ostale jedinice 4. divizije. Međutim, sve do poslije podne 11. maja 6. brigada je vodila žestoke borbe u rejonu mosta na rijeci Savi u Videm Krško i tek je prije pada mraka uspjela da savlada neprijatelja i prebaci svoje jedinice na lijevu obalu Save i kasnije krene preko Sevnice prema Šmarju. Zbog toga je 8. brigada oko 24 časa 11. maja produžila pokret na pravcu željeznička stanica Brežice, Videm Krško, Sevnice i dalje prema Celju. U jutarnjim časovima 12. maja jedinice brigade su prolazile kroz Videm Krško da bi poslije jednog odmora krenule dalje. Dan je bio veoma topao. Sunce je pržilo kao u sred ljeta. Nešto kasnije dva borca na začelju brigade su pala od sunčanice. Istina, oni kao i najveći broj drugih boraca imah su na sebi mnogo odjeće, pune rance i torbice, velike količine municije, bombi, o opasačima su visili mah vojnički ašovi, krampovi, a na ramenu oružje. I bataljonske i brigadna komora su bile pune opreme, naoružanja i životnih namirnica, što je /prikupljeno 11. maja u blizini rasporeda brigade na odmoru. Nađene su i velike količine kuna, novca tzv. NDH u sanducima u jednom ispravnom kamionu koji je pokrenut u komori brigade. Tek u toku ovog pokreta prema Sevnici bilo je moguće vidjeti šta je neprijatelj ostavio u svom povlačenju u dolini rijeke Save. Gomile teške artiljerije, PA artiljerije, motornih vozila i zaprežnih kola bile su na putu i pored njega.

Kada smo prošli nekoliko mjesta zapadno od Videm Krškog, jahao sam malo brže da izbijem na čelo brigade na kome se nalazio komandant Sajo Grbić. I ostali članovi štaba brigade jahali su pored kolone ih su išli pješice zajedno sa ponekim drugom iz štaba bata-

ljona ili komandi četa. Stigli smo do Sevnica. Bili smo ispred kolone oko 100 metara. Moglo je biti oko 11,00 časova 12. maja 1945. godine. Toplo sunce i već poduže marševanje i umor navlačili su pomalo drijemukanja. Skoro da sam želio predložiti Saji da u Sevnici sjašimo i da malo odmorimo, ako već nije vrijeme da cijela kolona odmara. U oklijevanju da li da mu to predložim ili ne čuli smo motocikl koji je jurio uz kolonu i ubrzo nas stigao. Smanji gas i prođe ispred konja, zaustavi motor i odmah će: »Druže komandante, imam za vas poštu«. Bio je to kurir iz štaba 4. krajiške divizije koji je i od ranije donosio poštu u štab 8. brigade i poznao je komandanta Saju.

Kada je Sajo pogledom prešao preko onog pola lista, pročitao je naglas: »Obustavite dalji pokret i sve jedinice vaše brigade vratite nazad i prikupite ih južno od Samobora, gdje ćete dobiti naređenje za dalji rad«. Smješeci se, dodade: »Pobro, završen je rat«. Motocikl ponovo zadimi, a šofer krenu niz kolonu. Sjahali smo baš tu ispred one table na kojoj piše Sevnice. I kolona je stala. Ubrzo su i ostali članovi štaba brigade stigli na čelo brigade i Sajo im je rekao zbog čega je ustavljena kolona i šta treba dalje raditi. Prikupljali su se i članovi štabova bataljona. Spontano je došlo do utvrđivanja da je rat završen iako to nije pisalo u saopštenju štaba 4. divizije. Pobjedničko raspoloženje je već sjalo u očima svih, a pobjeda je bila cilj njihove borbe. Čvrsto su vjerovali da će ona jednoga dana doći. I to je bio za pripadnike 8. brigade 12. maj negdje oko 11,00 časova pred Sevnicom u Sloveniji.

U povratku od Sevnice, naročito između željezničke stanice Brežice i mjesta Brežice, bilo je teško voditi bataljonske kolone. Svi putevi su bili zakrčeni. Iz svih pravaca sa sjeverozapada išle su velike kolone zarobljenika u pratnji naših jedinica, u svoj vojničkoj odjeći, bez oružja. Osmo brigada se ponovo prebacila preko mosta na Savi i Krki, na desnu obalu rijeke Save i uputila prema Bregani i Samoboru. Marš se nije prekidao ni poslije

pada mraka. Kako je odmicala noć, kolone su bile sve bliže Samoboru — odredištu prikupljanja. Išle su i prečicom na nekim dionicama na kojima je bilo moguće skratiti koji kilometar marša, ali se tada mislilo da li su na pravom putu. Negdje sa jednom grupom u toj noći 12/13. maja 1945. godine i ja sam posumnjao da smo na pravom putu. Nedaleko od nas je bila jedna lijepa kuća sa ogradom i velikim ulaznim vratima. Bez oklijevanja sam pokucao na vrata. Otvorio ih je širom čovjek osrednjeg rasta, mlađi i puniji, u pidžami. Iza njega osjetio sam topao vazduh. U prohladnoj majskoj noći i jakoj mjeseci, miris i topao vazduh iz kuće koje sam osjetio, postavili su mi pitanje u tom trenutku koga se tako dobro sjećam, kao da se sve ovo desilo juče. Pitao sam se, zar u ovom ratu kome je došao kraj ima ljudi koji ovako lijepo idu u susret miru? Odgovor se nametnuo sam. Kako mi provedosmo tolike noći u ovom ratu? Pritisnut pitanjem i odgovorom, pitao sam ide li se ovim putem prema Samoboru. Čovjek je odgovorio potvrdno. Trinaestog maja kolone su se prikupile na onom prostoru Samoborskog polja gdje južno od natpisa »Samobor« piše »Mirnovar«. Tu u rejonu Mirnovara započelo je mirovanje boraca i rukovodilaca 8. brigade. Na rječici Rakovici prala se i sušila odjeća. Odmaralo se u obližnjim šumarcima i pod usamljenim hrastovima i drugim drvećem kojih ima u ovom polju. Počinjalo se misliti kako će se dalje. Sta će se raditi? Ko će kući, koju je davno ostavio, a ko će dalje vojevati samo na drugi način? Iz tih početnih razmišljanja razvijene su kasnije preokupacije koje su dugo i dugo trajale poslije rata i ne bi znao reći gdje im je bio kraj i kada, kao i da li im je još kraj među sadašnjim osmbrigadirima iz Bosanske krajine.

Devetnaestog maja 1945. godine 8. brigada je imala veliku svečanost povodom pobjede nad okupatorom i domaćim izdajnicima u NOR-u koju je izvojevala Jugoslovenska armija zajedno sa našim narodom. Pred strojem jedinica u kojima je bilo oko 3.000 boraca i rukovodilaca govorili su: vršilac dužnosti političkog komesara 4. divizije Dušan Dozet Dudo, komandant 8. brigade Sajo Grbić i politički komesar brigade Milan Inđić. Oko je-

dinija je bilo teško naoružanje, a na borcima u stroju njihovo lično naoružanje i oprema. Pored kulturnog programa, toga dana je odigrana i fudbalska utakmica između dva tima koji su bih sastavljeni iz jedinica brigade i organizovano opšte boračko veselje koje je trajalo do kasno uveče. Sutradan je brigada krenula u pravcu Splita.

MILAN INDIC

OD BREŽICA DO JADRA — NOVI BORBENI ZADATAK

Oslobođenjem Brežica i razbijanjem zaštitnih dijelova neprijateljskih jedinica, koje su se povlačile u pravcu Zidanog Mosta i Celja, za 8. krajišku brigadu rat je bio završen. Brigada se sa svim svojim bataljonima prikupila u rejonu Samobora. Tu je izvršena smotra preživjelih boraca brigade, naravno, uz veliko slavlje i veselje za pobjedu nad okupatorom i domaćim izdajnicima. Brigada se ovdje zadržala nekoliko dana na odmoru i sređivanju da bi negdje oko 20. maja 1945. godine izvršila pokret u pravcu Zadra. Bio je to, eto po završetku rata, opet novi borbeni zadatak brigade. Brigada je dobila zadatak da usiljenim maršem izvrši pokret u rejon Zadra i spriječi eventualni pokušaj kraljevske vojske bivše Jugoslavije i drugih reakcionarnih snaga da se iskrcaju na našu obalu. Druge brigade 4. divizije dobile su lične zadatke i to 6. u rejonu Splita, a 11. u rejonu Šibenika.

Poslije završenih priprema brigada je krenula iz Samobora preko Korduna i Banije do Bosanskog Novog. Borci brigade su prošli dijelom Korduna i Banije gdje su 1943. godine držali položaje i vodili ogorčene borbe sa neprijateljem. Prošli su posljednji put kroz svoje voljeno selo Zirovac koje nas je više puta 1943. godine sa pjesmom ispratilo u borbu i opet sada sa pjesmom dočekalo

pri povratku iz borbe. Kada smo polazili u borbu, žene bi raspletale kose — to je bio znak da nam se putevi ne zamrse i da bismo imali uspjeha u borbi. Kada bismo se vraćali iz borbe, isti taj narod bi nas dočekao svojim omiljenim jelom, kiselim mlijekom i takozvanim škrobom koji nas je uvijek poslije naporne borbe i umora dobro osvježio. Prošli smo od Zirovca kroz sva ova sela koja smo dobro poznavali do Dvora na Uni, gdje smo prešli Unu i stigli u Bosanski Novi.

Poslije prve etape marša brigada se zadržala u Bosanskom Novom 2 — 3 dana. Tu se oslobodila ratnog materijala koji joj nije bio potreban.

Iz Bosanskog Novog brigada je krenula na drugu etapu marša preko Bosanske Krupe, Čardaka, Suvaje, Krnjeuše i Vrtoča. Zadržala se kraće vrijeme pod podgrmečkim selima, baš kao u ratnim danima. I na ovom dijelu marša, a naročito od Bosanske Krupe do Vrtoča, stari borci su se podsjetili mnogobrojnih borbi i juriša. Bilo je tu priča i prepričavanja o borbama na Čardaku, Perišića zidu, Srpskoj Jasenici, Suvaji, Radiću, Pučeniku, pa i o velikim zasjedama od Perišića zida do Vrtoča, a naročito zasjede na Risovoj Gredi, Vrtoču, kao i o zasjedi na Bihačkoj cesti od Ripča do Vrtoča. Bilo je tu priča i o pjesmama koje smo često pjevali kada smo se vraćali iz akcije. Ostala mi je u sjećanju jedna pjesma koju smo i tog dana zapjevali: »Što se ono na Vojevcu bijeli, partizani šator razapjeli«.

Narod podgrmečkih sela dočekao je borce brigade baš kao što ih je dočekivao onih ratnih dana kada je brigada dolazila na ovaj teren. Sutradan osvanuo je koliko se sjećam 25. maj — rođendan našeg vrhovnog komandanta druga Tita. Taj dan smo proslavili zajedno sa narodom.

Poslije kraćeg odmora i proslave Titovog rođendana brigada je nastavila pokret preko Kulen-Vakufa u Lapac, gdje se zadržala kratko vrijeme tek toliko da se borci malo odmore i prime obrok hrane. Iz Lapca brigada je krenula preko Gračaca, Obrovca i Zemunika i 28. maja stigla u Zadar. Prilikom marša kroz Liku narod i omladina su pored puta pozdravljali borce i nudili svoje ličke proizvode.

U Zadru brigada se smjestila u već postojeće kasarne i zgrade koje su bile namijenjene za te svrhe. Preuzela je obezbjeđenje svih važnijih objekata i zgrada.

Brigada se u Zadru zadržala negdje oko 20 dana, a zatim je krenula za Srbiju.

FRANJO JELIČ

OD DALMACIJE DO SRBIJE

U drugoj polovini maja 8. krajiška brigada je krenula iz Zadra za Srbiju. Prvo je brodom prebačena do Šibenika. Bilo je dosta posla oko utovara i istovara u Šibeniku, a naročito sa komorom. Bilo je tu i problema sa pojedinim borcima koji nisu smjeli da se voze brodom, a dosta ih nije znalo ni plivati, te su se plašili putovati morem.

Poslije iskrcavanja u Šibeniku brigada se vozom prebacuje do Knina. Od Knina do Strmice maršuje u koloni pješice. U Strmici se zadržala oko dva dana da bi izvršila pripreme i obezbijedila vagone. Od Strmice preko Drvara do Bravska brigada se po dijelovima prebacila vozom. Kako u Drvaru tako i u Bravskom omladina i narod su srdačno dočekali borce, ispratili ih i poželjeli srećan put za Srbiju.

Od Bravska preko Ključa i Mrkonjić-Grada do Jajca brigada je marširala pješice. I ovog puta borci su razgovarali o borbama koje su vodili na tom terenu, a naročito napadu na Ključ 1943. i borbi po Manjači sa Drenovićevim četnicima. U Jajcu se brigada ukrcala u voz i prebacila u Sarajevo.

Poslije iskrcavanja i kratkog zadržavanja brigada u koloni pješice kreće od Sarajeva preko Sokoca, Han-Pijeska i Vlasenice u pravcu Drine. Kod Zvornika prešla je Drinu i nastavila pokret prema Šapcu. Uz put je ostavila jedan svoj bataljon u Loznici, koliko se sjećam to je

bio 3. bataljon. Sa ostalim jedinicama 8. brigada je stigla u Sabac negdje krajem juna. Dio jedinica ostaje u Sapcu, a jedan bataljon je upućen u Koceljevo.

U Sapcu je 8. brigada ostala do septembra. Tu se vrši preformiranje jedinica. U septembru 1945. brigada locira svoje jedinice u Lešnici kod Banje Koviljače, Malom Zvorniku, Ljuboviji i Loznici.

U okviru akcije čišćenja teritorije od pojedinaca i grupa neprijatelja koje su, po završetku rata, ostale u pojedinim dijelovima zemlje, brigada je imala zadatak da kontroliše i ne dozvoli četničkim grupama da prelaze preko rijeke Drine iz Bosne u Srbiju i obratno i to od Bajine Bašte nizvodno do Save.

Nakon završenog zadatka 8. brigada je napustila ovaj teren i krenula u Valjevo, gdje je stigla 6. marta 1946. godine. Tu je smještena u kasarne na šabačkom putu, kasnije u kasarne Zikica Jovanović Španac. Jedan bataljon upućen je u Koceljevo u tamošnje kasarne, ali je poslije izvjesnog vremena i on vraćen u Valjevo u sastav brigade. Nije bilo lako priviknuti borce i rukovodioce na kasarnski život. Sad nema više kretanja van kasarne bez dozvole. Formiraju se oficirske menze za ishranu rukovodećeg sastava, zavodi se potpuno novi red i disciplina — pravi vojnički život. Počinje se sa radom na osnovnom zadatku jedinice u miru, izvođenju obuke i vaspitanja vojnika i starešina.

U septembru 1946. godine vrši se prva veća demobilizacija mladih boraca, godišta 1928. i mlađih koji su pred kraj rata popunjavali brigadu i bili učesnici posljednjih borbi koje su se vodile za konačno oslobođenje zemlje. Bilo je tu teških rastanaka kako među borcima, vojnicima, tako i između starješina i boraca. Bilo je tu i veselja i suza i čvrstog zagrljaja i stezanja ruku za odlazak na druge obaveze za izgradnju i obnovu porušene zemlje. Poslije demobilizacije starih boraca brigada je primila svoje prve regrute iz svih krajeva naše zemlje. Bila je to velika svečanost. Krug kasarni je potpuno očišćen, sobe sređene. Izvršene su i sve druge pripreme kako bi što svečanije dočekali i prihvatili nove regrute buduće vojnike koji će nastaviti tradiciju brigade.

Godine 1947. brigada menja formacijsko zvanje. Osmo krajiška udarna brigada dobija naziv 93. pješadijski puk i dobija svoju vojnu poštu. Ovaj puk nastavlja tradiciju 8. krajiške brigade, ali stacionira u Valjevu od 1946. godine do kraja 1956. godine, tj. punih deset godina. Rasformiranjem 93. pješadijskog puka 1956. godine prestaje i gajenje tradicije 8. krajiške udarne brigade. Tako se privremeno ugasila 8. krajiška udarna brigada, koja je u toku rata pronijela slavu bratstva i jedinstva. Formiranjem teritorijalnih jedinica uvodi se ponovo ime 8. krajiške brigade koje sada nosi teritorijalna jedinica u Bihaću.

FRANJO JELIC